

Zeeland staat open voor eco-toerisme

Toekomst bestendig waterrecreatielandschap
voor Zeeland

Zeeland staat open voor Eco-toerisme

Toekomstbestendig
waterrecreatielandschap voor
Zeeland

Luuk van Zwam
Studio Fur Zeeland Lab
Rotterdamse Academie van Bouwkunst
Juni 2019

Samenvatting

De ooit florerende watersport is een het vergrijzen en het vaargebied van de watersport gaat ten onder aan de negatieve effecten van de Deltawerken. Een strategie zorgt ervoor dat de Zeeuwse Delta met haar watersport toekomst bestendig wordt.

Meer dan 74 procent van de jachtbezitters is boven de 50 jaar. Nieuwe generaties blijven massaal weg van deze vrijetijdsbesteding. Door deze vergrijzing wordt een leegloop van jachthavens voorspeld. Dat zal resulteren in een overschot aan jachten die moeilijk te demonteren en daarom zullen mensen eerder kiezen de makkelijke manier: gewoon laten liggen. Daarnaast zal door de leegloop van jachthavens een belangrijke steunpilaar wegvallen voor de lokale economie in de Zeeuwse plaatsjes.

Ook het vaargebied is aan het veranderen. De negatieve gevolgen van de Deltawerken zijn steeds meer zichtbaar in de Zeeuwse wateren. Zo verdwijnen er zandbanken in de Oosterschelde door een afname van getijde-energie en is de bodem van het Grevelingenmeer dood door stilstaand water. Daarnaast komt de tekentafelleeftijd van de Oosterscheldekering steeds verder naar voren door toeneemende klimaatverandering.

Een strategie dat op langer termijn de waterveiligheid garandeert zonder Oosterscheldekering is de oplossing. Verzwaarde dijken meer landinwaarts plaatsen en meer ruimte voor natuur bieden is niet alleen goed voor tegen overstromingsrisico. Naast een natuurlijke kustverdediging zorgt deze strategie voor een meer gevarieerd en aantrekkelijker recreatiegebied dat voor de Zeeuwse watersportsector voor nieuwe economische impulsen kan zorgen in de vorm van eco-tourisme.

Grevelingen en Volkerak gaan fungeren als overloop voor de Oosterschelde tijdens stormvloed. Hierdoor komen ze weer in open verbinding te staan met de Oosterschelde en is er weer getijde. Ook deze wateren worden onderdeel van een Zeeuws netwerk van eco-tourisme.

Inhoudsopgave

1. Introductie	8
2. Analyse: De krimpende watersport	16
3. Analyse: De gecultiveerde delta	32
4. Interventies grote schaal	40
5. Interventies kleine schaal	50

1.

Introductie

Vergrijzende watersport in een veranderende delta

1.1 Watersport tussen wal en schip

Waarom Zeeuwse Jachthavens dreigen leeg te lopen

De watersport zit al sinds het einde van de tweede wereldoorlog in de lift. Deze vorm van recreatie is in 50 jaar gegroeid van een vrijetijdsbesteding voor de elite naar een gedemocratiseerde recreatievorm die voor iedereen bereikbaar is (ANWB, 2012). De groeiende watersport van de tweede helft van de 20e eeuw heeft zo een stempel gezet op het Zeeuwse waterlandschap. Op een zomerse dag zijn de zeilboten niet meer weg te denken uit het Zeeuwse landschap.

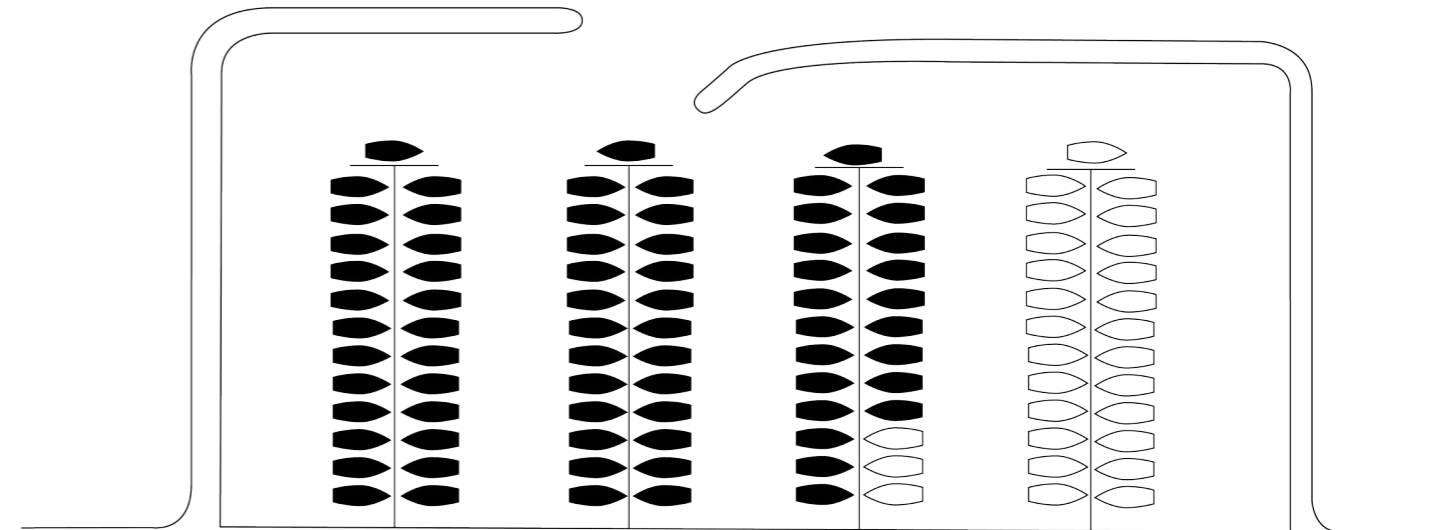
De laatste economische crisis van 2008 heeft echter de watersportsector voor het eerst doen stagneren. Verkoop van boten nam af en daarmee ook de waarde van jachten. Na de crisis bleef een groei van deze recreatiesector uit (Watersport Almanak, 2016). Jonge generaties blijven weg van de watersport. Dit heeft mede te maken met de hoge huizenprijzen waardoor jonge watersporters minder geld overhouden om de watersport te beoefenen. Daarnaast zijn de lage prijzen voor vliegtuigvakantie reden voor jonge mensen om toch niet voor vakantie in eigen land met een pleziervaartuijg te kiezen. Door het uitblijven van jongeren in de watersport is deze recreatiesector aan het vergrijzen. Nu al is meer dan 74 procent van de watersporters ouder dan 50 jaar. Terwijl dat in 1993 nog slechts 35 procent was (Waterrecreatie Advies, 2016).

Dat is niet zonder gevolgen. De watersportsector en in het bijzonder de pleziervaart levert een belangrijk aandeel van inkomsten voor de Zeeuwse toeristische sector. In 2008 was het aandeel van de watersport 25 procent in de inkomsten die werd verkregen in het overnachten van toeristen. De andere 75 procent van de inkomsten werd door campings, hotels en vakantieparken geïnd (Kamer van Koophande Zeeland, 2008). Daarnaast heeft de watersport direct invloed op de omzet van horeca en watersport-gerelateerde detailhandel. Indien de vergrijzing van het afgelopen decennia in de

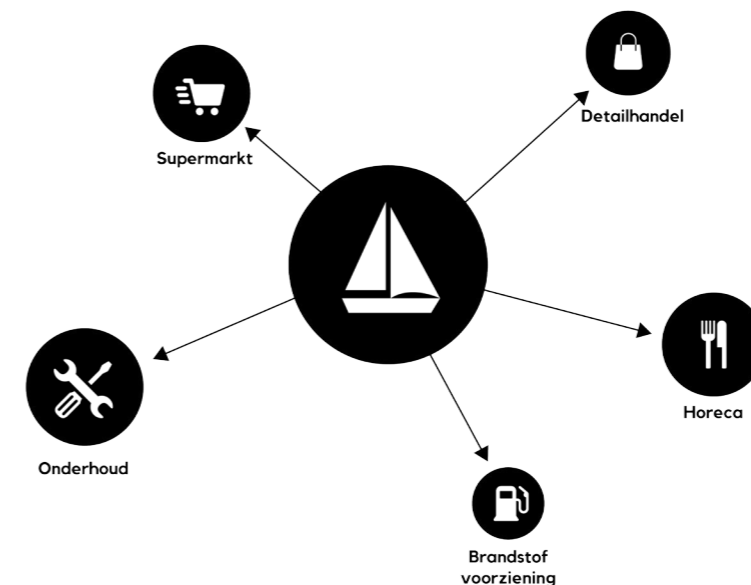
dezelfde mate voortzet, dan resulteert dat in een enorme leegloop van jachthavens (Waterrecreatie Advies, 2016). Die leegloop heeft als gevolg dat er een belangrijke steunpilaar zal verdwijnen voor de lokale horeca en detailhandel. Jachthavens zorgen voor veel klanten bij lokale winkels en horecavoorzieningen en zijn voor veel Zeeuwse plaatsjes een economische motor. Daarnaast zorgt een jachthaven voor veel werkgelegenheid. Het is daarom van belang om ook op langer termijn jachthavens optimaal te benutten.

Dat vereist echter wel een grote verandering van jachthavens en van de pleziervaart sector als geheel. Dagrecreatie is steeds meer in trek en het huren van jachten wordt steeds populairder. Maar nog steeds blijft de watersport onaantrekkelijk voor jongeren. Om van de watersport weer even te laten floreren als voor de crisis, is een transitie noodzakelijk. Waar andere economische sectoren mee gaan in de energie-transitie, verduurzamen en meegaan in andere relevante trends, blijft de watersport achter in alle ontwikkelingen. "We liggen toch wel vol" is nog steeds de houding van veel jachthavens (Van den Eerenbeemt, 2018). De watersport moet meer inspelen de veranderende maatschappij en de veranderende vraag in de sector. Het Zeeuwse vaarwater mag niet enkel het domein worden van de witte 50-plusser.

De vergrijzing is in veel havens in Zeeland al zichtbaar. Daarnaast is een leegloop zichtbaar bij vooral de particuliere jachthavens. Steeds meer watersporters zijn lichamelijk niet meer in staat om met een zeiljacht of een groot motorjacht te varen. Daarom ruilen ze vaak hun schip in voor een bescheiden sloepje (Van den Eerenbeemt, 2018). Dat de watersport minder populair aan het worden is heeft ook ruimtelijke gevolgen. Een overschot aan boten levert een verloedert landschap op. Boten blijven ongebruikt op de kant want er is in

37 van de 100 jachten zal tot 2050 verdwijnen uit de Zeeuwse jachthavens

Invloed van een jachthaven op andere economische activiteiten in een Zeeuws dorp

Nederland onvoldoende sloop infrastructuur om grote aantallen boten te ontmantelen. Daarnaast worden jachthavens niet meer optimaal benut terwijl deze architecturale objecten een prominente plek nemen in het landschap (NRC, 2019) .

De achteruitgang van de watersport is ook niet onopgemerkt gebleven in de media. Steeds meer artikelen benoemen de problemen in deze recreatiesector. Daarnaast begint men meer te realiseren dat ook de watersport minder vervuilende stoffen moet gaan uitstoten (RTV Utrecht, 2011).

In Amsterdam is in 2017 de eerste E-harbour van Nederland geopend. Het is een voorbeeld van hoe varen duurzamer kan zijn. Boten die daar liggen hebben een elektrische motor en worden in de haven voorzien van duurzame windenergie (Stichting milieunet, 2017). Naast elektrisch varen zal een jachthaven ook andere trends moeten gaan faciliteren. Zo zal de deeleconomie een rol kunnen gaan spelen. Als jachten te duur zijn voor jonge mensen is het delen van een jacht een reële optie om de watersport toegankelijker te maken voor nieuwe generaties. Ook is er steeds meer behoefte om een boot te huren voor een weekend. Daar zouden jachthavens ook meer op in moeten spelen. De nieuwe watersporter wil niet alleen maar watersport paar keer per jaar varen is voldoende. Jachthavens moeten flexibiliteit faciliteren voor nieuwe generaties (BN DeStem, 2019).

Daarnaast blijkt dat jachthavens steeds populairder worden als verblijfsruimte. Floating homes vinden steeds meer hun plek in jachthavens, daarnaast wil men steeds meer andere recreatieve faciliteiten zien in jachthavens. Des ondanks is in Nederland niet toegestaan om jachthavens te gebruiken als een verblijfspot voor recreanten of toeristen, enkel voor booteigenaren. Het zal wettelijk toegestaan moeten worden zodat jachthavens meer in kunnen inzetten

op verblijfsrecreatie (Waterrecreatie Nederland, 2018).

Na ruim een halve eeuw van groei in de watersportsector, wordt deze toeristische sector sinds een paar jaar geteisterd door een toenemende vergrijzing. Babyboomers worden niet opgevolgd door jonge generaties. Jonge generaties hebben minder behoefte aan een vaarvakantie in eigen land. Daarnaast zijn huidige economische omstandigheden ongunstig om een eigen jacht te kopen. Een krimp van de watersportsector is niet zonder gevolgen voor Zeeland. De watersport heeft zowel direct als indirect een groot aandeel in de toeristische sector van de provincie. Daarnaast zal er een overschot aan boten ontstaan door een massale leegloop van babyboomers. Dat zal gevolgen hebben voor het landschap, er is te weinig sloopinfrastuctuur. Dat leidt tot verloederde jachthavens die dominant zijn in het Zeeuwse landschap. Deze problemen zijn aanleiding voor een verandering van jachthavens. Jachthavens moeten mee gaan met een veranderende jonge generatie, de energietransitie en andere relevante trends. Op deze manier wordt het potentieel van de jachthavens in Zeeland ook op het lange termijn optimaal benut en vallen de Zeeuwse jachthavens niet tussen wal en schip.

1.3 Zeeland moet afscheid nemen van het achtste wereldwonder.

Onderzoek van Rijkswaterstaat toont aan dat de negatieve gevolgen van de Deltawerken steeds meer zichtbaar worden. Daarnaast wordt voorspeld dat met de huidige klimaatverandering, de Oosterscheldekering rond 2050 honderd dagen per jaar moet sluiten. Dat zal een enorme impact hebben op de natuur en de visserij. Behoud van visserij en natuur was 40 jaar geleden juist de aanleiding om deze miljarden investering te maken. Oplossingen op het lange termijn zijn haalbaar maar daar moeten we niet te lang mee wachten.

Klimaatverandering trekt de werking van de Oosterscheldekering in twijfel. Waar onze koningin 40 jaar geleden nog met trots het achtste wereldwonder had geopend, word nu de tekentafelleeftijd van deze miljarden investering steeds meer naar voren bijgesteld. Daarbij komt dat dit ingenieuze bouwwerk steeds meer zorgt voor zandhonger in de Oosterschelde.

Vaderlandse trots wordt komende decennia tenietgedaan.

De Oosterscheldekering is een product van een unieke samenwerking tussen vissers, natuurorganisaties en ingenieurs. In de tijd van de aanleg wilde men controle hebben over de delta ten koste van alles. Een vaste dam in de monding van de Oosterschelde zou echter een enorme impact hebben op de natuur en de visserij van de Oosterschelde. Om deze reden was een flexibele stormvloedkering van wereldformaat de ultieme oplossing.

Toch toont het onderzoek van Rijkswaterstaat dat deze ultieme oplossing voor de verschillende partijen toch niet zal gaan werken de komende decennia. Het estuarium honderd dagen per jaar sluiten zal enorme impact hebben op de natuur en verkleint de opbrengsten van de visserij. De enorme investering die we 40 jaar geleden hebben gedaan wordt nu te niet gedaan door het veranderende klimaat.

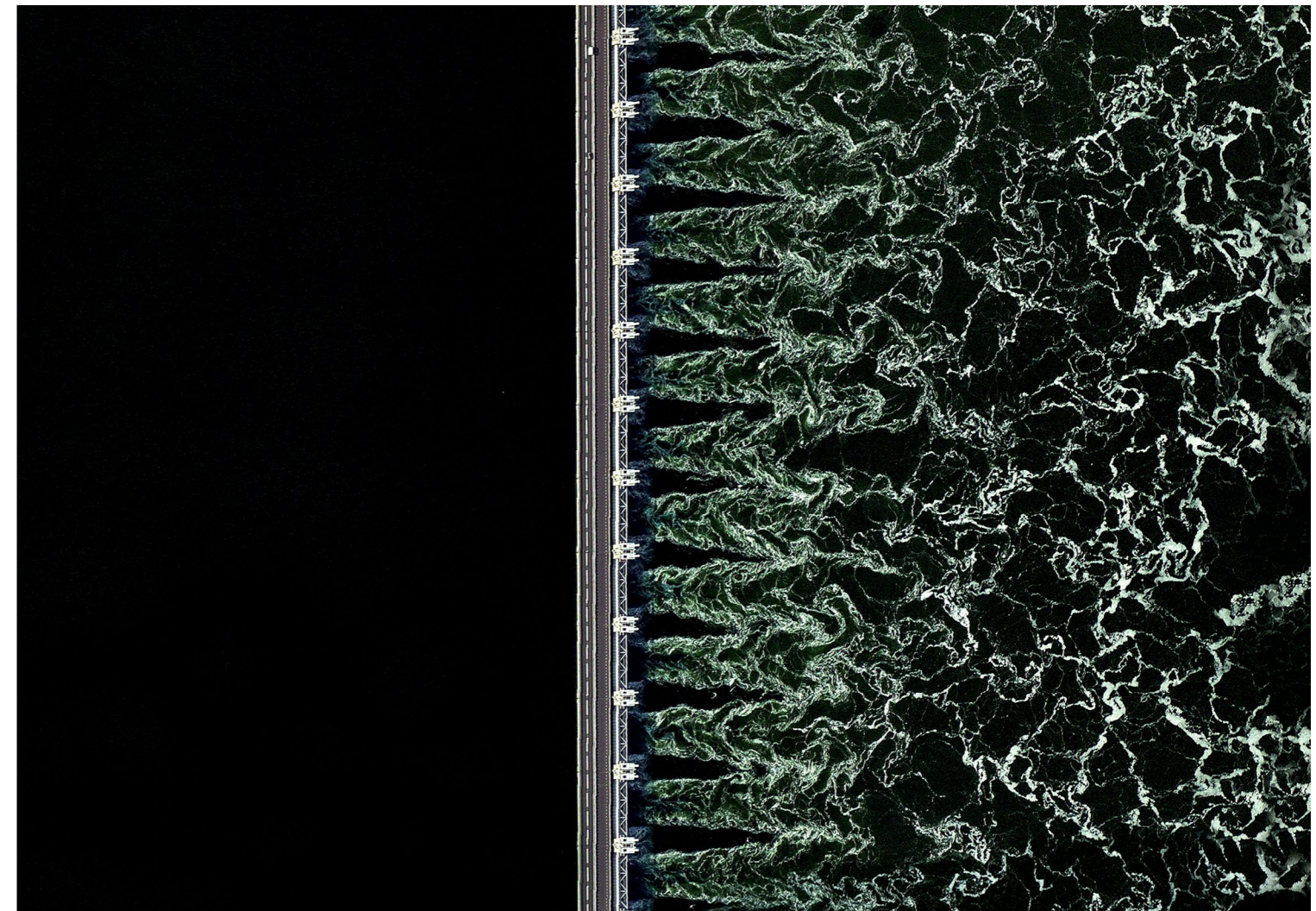
Nu of nooit

Verschillende oplossingen worden door Rijkswaterstaat geopperd. De eerste mogelijkheid is om een nieuwe stormvloedkering te bouwen die voldoet aan de toekomstige zeespiegelstijging en extreme weersomstandigheden. Dit vereist echter wel een enorme investering die nauwelijks valt op te hoesten. Tweede mogelijkheid is om uiteindelijk toch de Oosterschelde definitief af te sluiten van de Noordzee. Dit zal een enorme impact hebben op de natuur en zal niet gunstig zijn voor de visserij. De monding van de Oosterschelde ontdoen van kustbescherming wordt als derde optie voorgesteld. Dit vereist wel veranderingen aan het kustlandschap van de Oosterschelde maar natuur kan verder ontwikkelen en visserij kan behouden blijven.

Willen we in de verre toekomst veilig kunnen wonen en het ideaal naleven waarmee ooit de stormvloedkering is gebouwd, dan is de derde optie wel de meest de beste optie. Teruggrijpen op oude kustverdediging want oude dijken liggen er nog. Ontstaan er stukken land die kunnen overstromen. In tropische landen bergen mangroves slip dat via getijden het land op komt, zo ontstaat een natuurlijke zeewering. In Zeeland kunnen wij met schorren en slikken een vergelijkbaar effect bereiken. Zo ontstaat een flexibele zeewering die zich aanpast aan de zeespiegelstijging.

In de praktijk betekent dit dat we de huidige dijken langs de Oosterschelde afbreken. De achterliggende natuurgebieden kunnen met andere planten fungeren als schorren en slikken als een natuurlijke waterkering. De oorspronkelijke dijken moeten versterkt en waar nodig opnieuw aanleggen.

Zo ontstaat een natuurlijkkustverdedigingssysteem dat de prestigieuze Oosterscheldekering overbodig maakt. Tegelijkertijd worden de huidige negatieve gevolgen voor natuur en visserij te niet gedaan.

2.

**Analyse: De krimpende
watersport**

2.1 Van speeljachten naar een steunpilaar voor de toeristische sector

1613: Speeljacht op het schilderij van H.C. Vroom "Aankomst Federik V op de rede van Vlissingen".

Wanneer de welvaart in Zeeland en Holland groeide tijdens de gouden eeuw, waren de welgestelde in staat om een luxeleven te lijden. Er was tijd voor ontspanning en geld om scheepsbouwers de opdracht te geven om schepen te bouwen met als doel ontspanning. Deze werden in die tijd Speeljachten genoemd. Al snel werd het spelevaren een populaire bezigheid onder de welgestelde in de florierende Republiek. (Jorissen, Kramer, & Lengkeek, 1990)

In 1622 was de eerste jachthaven ter wereld opgeleverd in Amsterdam. Vooral rond de steden in Holland werd het spelevaren een populaire vrijetijdsbesteding onder de welgestelde. Deze populariteit bleef uit in Zeeland. Het wilde water in de Zeeuwse estuaria heeft daar naar alle waarschijnlijkheid mee te maken. (Jorissen, Kramer, & Lengkeek, 1990)

1960: Babyboomers steken van wal.

Economische vooruitgang in combinatie met betere arbeidsvoorwaarden hebben ervoor gezorgd dat niet alleen elite tijd hadden voor recreatie. Recreëren werd toegankelijk voor iedereen. Naast elite yachtclubs kwamen ook steeds meer laagdrempelige watersportverenigingen.

1965: Technische ontwikkeling in de pleziervaart.

Scheepsbouwers gingen steeds meer werken met serieproductie. Hierdoor werden jachten goedkoper waardoor de pleziervaart steeds meer bereikbaar was voor mensen met een kleinere portemonnee. Motorbootjes als de Doerak zijn vanaf de jaren 60 duizenden malen verkocht. Psycholoog Eerde Beulakker spreekt van een cultuurverandering: "Van romanticus naar multi-tasker". Waarmee de romanticus refereert naar een watersporter van voor de oorlog; complete toewijding tot een

enkele vrijetijdsbesteding. De multi-tasker is de watersporter van na de oorlog; waarbij watersport een van de vrijetijdsbestedingen is van de watersporter. Boten als de Doerak of het Waarschip werden gebruiksvriendelijk ontworpen. (ANWB, 2012)

1970: Opkomst van polyester in de jachtbouw zorgt voor een verdere democratisering van de watersport.

Later kwamen de polyester schepen in opkomst waardoor massaproductie nog verder werd opgeschaald en jachten nog goedkoper werden. Op grote schaal werden jachten verkocht voor lage prijzen. Met als gevolg dat er voor het eerst grote jachthavens werden aangelegd zoals we die nu kennen. Vanaf dat moment werd het silhouet van verschillende Zeeuwse plaatsjes aan het water gedomineerd door bossen van masten van de jachthavens en aanlegplaatsen. (ANWB, 2012)

1975: De Deltawerken creëren nieuw vaarwater.

De democratisering van de watersport vond tegelijk plaats met het afronden van de Deltawerken. De deltawerken hebben ervoor gezorgd dat de Grevelingen het grootste zoutwater meer werd van Europa en dat het Veerse meer een vaarwater werd voor elke watersporter. Van de dammen werd dankbaar gebruik gemaakt (Huisman, sd). Niet alleen jachthaven en surfspots vonden hun plek op de deltawerken maar ook campings, vakantieparken en recreatiegebieden. De Oosterschelde werd de plek voor de meer ervaren watersporters.

2000: De sloep als laatste democratisering van de watersport

Na de enorme groei van de watersportsector is deze vanaf het begin van de 21ste eeuw steeds meer aan het diversifiëren. Voor mensen met zonder ervaring of met weinig tijd beginnen vaak in een sloep. Daarnaast zorgt de vergrijzing ervoor dat oudere mensen steeds vaker overstappen op de sloep.

2008: De crisis zorgt voor eerste stagnatie in de watersport.

Vanaf het einde van de 2de wereldoorlog zit de watersport sector in de groei. De sector is uitgegroeid tot een belangrijke economische sector in Zeeland en heeft het Zeeuwse landschap vanaf het water doen veranderen. De economische crisis een rem gezet op deze groei. Economische omstandigheden zorgden ervoor dat jonge mensen geen jachten meer konden kopen en bestaande jachtbezitters niet meer zo makkelijk konden investeren deze sector. De vraagprijs van jachten daalde en tegelijkertijd moesten mensen noodgedwongen afstand nemen tot de nog altijd luxe vorm van vrijetijdsbesteding.

Heden: Watersportsector blijft achter bij het wederopbloeien van de economie.

Hoofdrede is de vergrijzing. Jongeren blijven weg door goedkope vliegvakanties en stijgende huizenprijzen (waardoor minder geld voor watersport overblijft). De babyboomers die vanaf 1950 van wal staken worden steeds vaker te oud voor een groot jacht.

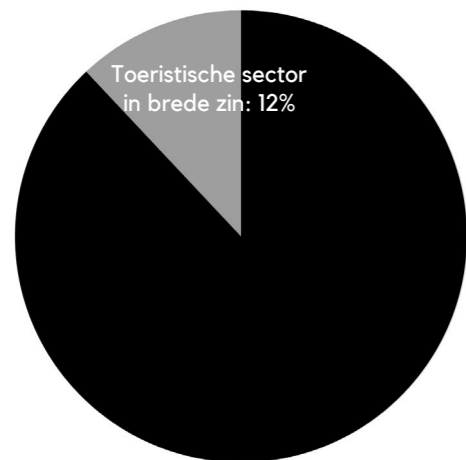

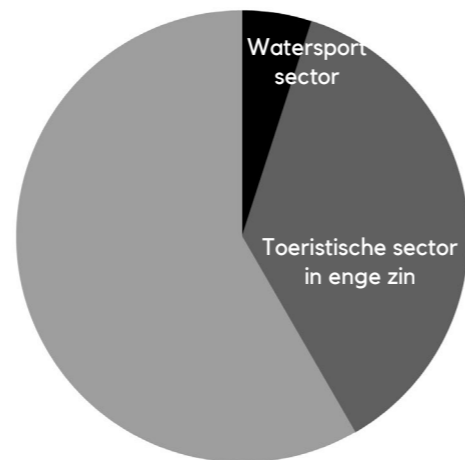
2.2 Economisch belang

De watersportsector zorgt direct en indirect voor een aanzienlijk aantal banen. Daarom is de watersport een belangrijke economische sector voor Zeeland. In 2008 was de totale toegevoegde waarde van de Zeeuwse economie 8.540 miljoen euro. Toerisme in enge zin had hier een aandeel van 5 procent in. Dat is 427 miljoen euro. Van dat bedrag is 12 procent verdient door watersport. Daar zijn nevenactiviteiten als horeca niet in meegerekend. Toerisme in ruime zin had hier een aandeel van 12 procent in, dat is in totaal 1024,8 miljoen euro. In dit aandeel is naast horeca ook detailhandel en overig bedrijfsleven mee gerekend wat is gerelateerd aan het Zeeuws toerisme.

Het linker diagram hier onder geeft aan wat het aandeel van de toeristische sector in brede zin is ten opzichte van de gehele Zeeuwse economie. Het rechter diagram geeft het aandeel toeristische sector in enge zin ten opzichte van de toeristische sector in brede zin. Het donkerste gedeelte is het aandeel

Bruto regionaal product Zeeland 2008

Toeristische sector

van watersport in enge zin in de toeristische sector. Watersport in enge zin is enkel inkomen dat wordt genereerd uit het heffen van ligplaatsgeld. Alle andere inkomsten van watersport zoals detailhandel en horeca zijn niet meegerekend met dit aandeel.

Toerisme in enge zin bestaat uit watersport, verblijfsaccommodaties en eet-en drinkgelegenheden. Daarvan voor ziet de watersport 12 procent en verblijfsaccommodaties 35 procent. Beide hebben direct invloed op de inkomsten uit eet- en drinkgelegenheden. Hieruit blijkt dat de watersport in enge zin ten opzichte van andere verblijfsaccommodatie (hotel, campings, vakantieparken) toch een substantiële rol speelt in de toeristensector.

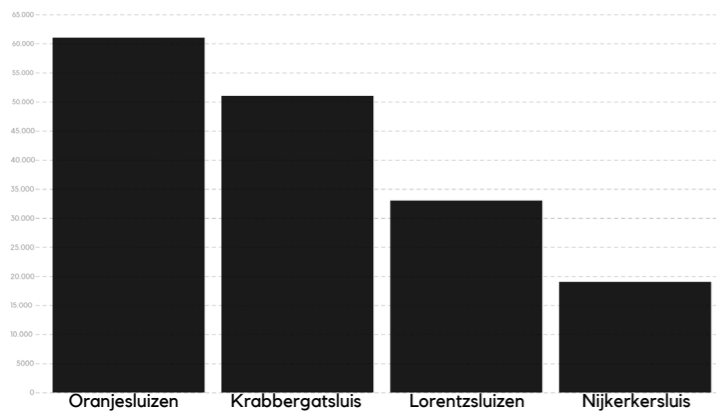
Voor dorpjes als Colijnsplaat is de jachthaven een belangrijke verblijfsaccommodatie voor toeristen. Het geeft een boost voor de detailhandel en horeca in de dorpjes.

2.3 Vergelijking met andere watersport regio's.

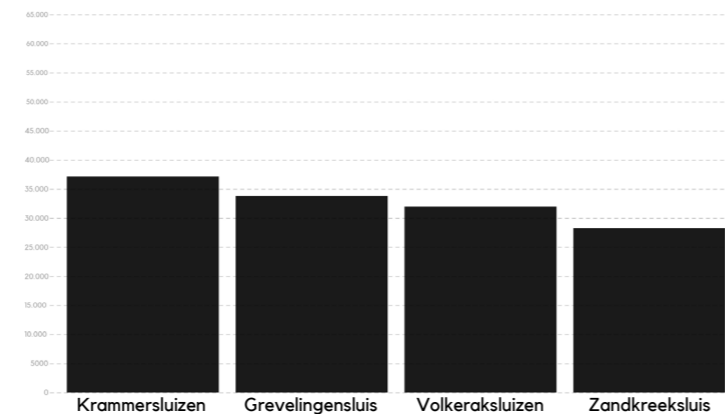
De delta is het hoogst gewaardeerde vaargebied van Nederland. Ondanks deze hoge waardering is de zuidwestelijke delta niet het meest populaire vaargebied. Aantallen van jachten op per provincie geven al aan dat de provincies rond het IJsselmeer, Friese meren en Waddenzee meer jachten herbergen dan Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant. Friesland is dé watersport provincie van Nederland (Hiswa, 2017). Daarnaast zal de nabijheid van de randstad vanaf het marker- en IJsselmeer een rol spelen in de aantal jachten in en rond dit watersportgebied.

Hieronder in de linker grafiek de aantal sluispassages van de vier drukste sluisen in het IJsselmeergebied. Rechter grafiek is het aantal sluispassages van de vier drukste sluispassages in het Deltagebied. Het aantal sluispassages in het deltaggebied is relatief hoog naverwant het aantal jachten dat in de jachthavens ligt. Een vergelijking met het aantal sluispassages in de vier drukste sluisen van het IJsselmeergebied versterkt dit gegeven. Daar zijn enkel de oranjesluizen als hoge uitschieter in de grafiek. Dat is te verklaren aan de ligging van dit sluisencomplex, tussen Amsterdam en het IJ-meer. (Waterrecreatie Advies, 2016)

Het deltaggebied heeft ten opzichte van het IJsselmeergebied minder jachten maar het aantal sluispassages is in beide regio's redelijk gelijk (met uitzondering van de Oranjesluizen). Hieruit valt uit af te leiden dat er in het Deltagebied veel meerdaagse tochten worden ondernomen buiten het meer of gebied van de thuishaven. Het meerdaags recreëren in de pleziervaart is in het deltaggebied dus relatief groter dan in het IJsselmeergebied.

Sluispassages pleziervaart IJsselmeergebied

Sluispassages pleziervaart Deltagebied

Totaal 154.000 jachten in Nederland
In het water bij havens en bedrijven.

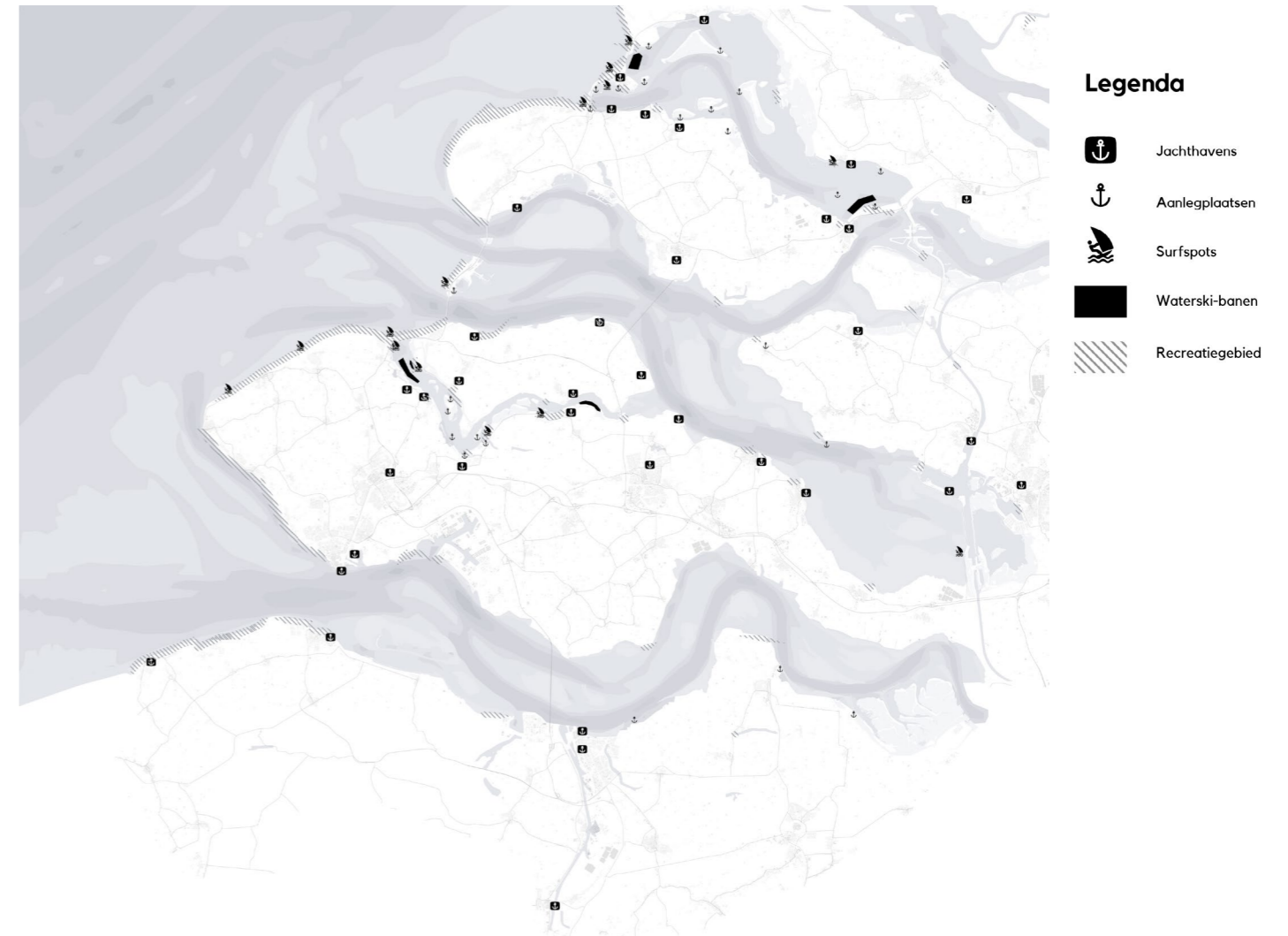
2.2 Waterrecreatie in kaart gebracht

Het deltagebied, met daarin Zeeland is het best gewaardeerde vaargebied van Nederland (Waterrecreatie Advies, 2009). De diversiteit in dit vaargebied is groot. Zo kan men op meren als het Veerse Meer en Grevelingen meer varen en voor meer uitdaging bij de watersporter zijn er getijde wateren zoals de Oosterschelde en Westerschelde. Daarnaast is de Noordzee altijd dichtbij voor zeezeilers, golfsurfers, kitesurfers, windsurfers en andere waterrecreanten. Daarbij komt nog eens het hoge faciliteit niveau dat aanwezig is in de Zeeuwse delta voor de watersporter en de sfeervolle Zeeuwse plaatsjes langs het water (vzv zeeland, sd).

Langs de kust is er een strook waar intensief wordt gerecreëerd aan het water. Hier wordt niet alleen gerecreëerd door badgasten die komen zonnebaden en zwemmen tijdens perioden van mooi weer, maar ook door surfers, windsurfers en kitesurfers. Deze recreanten komen het hele jaar door de sport uitoefenen. In de binnenwateren zijn het voornamelijk windsurfers. Vooral op de meren (Veerse meer en Grevelingen meer) zijn faciliteiten voor surfers. Daarnaast zijn enkele plekken in de Oosterschelde bestempeld als surfspot (bron). Op de twee meren zijn daarnaast ook de enige waterski banen. Twee zijn banen op het Veerse Meer en twee banen in het Grevelingenmeer.

De jachthavens zijn meer verspreid over Zeeland. De intensiviteit aan jachthavens is het hoogst rond het Veerse Meer en Grevelingen meer. Ook rond de Oosterschelde zijn veel jachthavens te vinden. Aan de Westerschelde zijn de hoeveelheid jachthavens minder. Dit vaarwater wordt gedomineerd door beroepsvaart. De grote Zeeschepen maken de Westerschelde een stuk minder aantrekkelijk voor waterrecreanten.

Naast jachthavens zijn er ook nog aanlegplaatsen voor de pleziervaart. Eilandjes in het Grevelingenmeer en Veerse Meer zijn voorzien van aanlegplaatsen waar men met een plezierjacht mag overnachten. Daarnaast zijn veel oude werkhavens van de Deltawerken getransformeerd naar aanlegplaatsen.

2.5 Omvang watersport

Jachthavens in Zeeland verschillen behoorlijk van omvang. Sommige havens huisvesten slechts 30 jachten terwijl de grootste haven, Bruinisse, 900 ligplaatsen heeft. In de vorige kaart was al te zien dat er rond het Grevelingenmeer en Veerse meer de meeste jachthavens zijn. Op deze kaart is te zien dat veel van deze jachthavens zijn voorzien van 300 of meer ligplaatsen. De intensiviteit aan ligplaatsen is dan ook het hoogst rond het Grevelingenmeer en Veerse meer. Het meest intensieve stuk vaarwater is de oost-zijde van het Veerse meer. De dorpen Wolphaartsdijk en Kortgene liggen tegenover elkaar en hebben respectievelijk 900 en 950 ligplaatsen.

De kleinste havens liggen aan de Westerschelde. Daar zijn nog enkele havens te vinden die droogvallen met eb, zoals de Paal. Daar kunnen enkel moterbotten en platbodems liggen. De enige grote haven aan de Westerschelde is Breskens wat aan

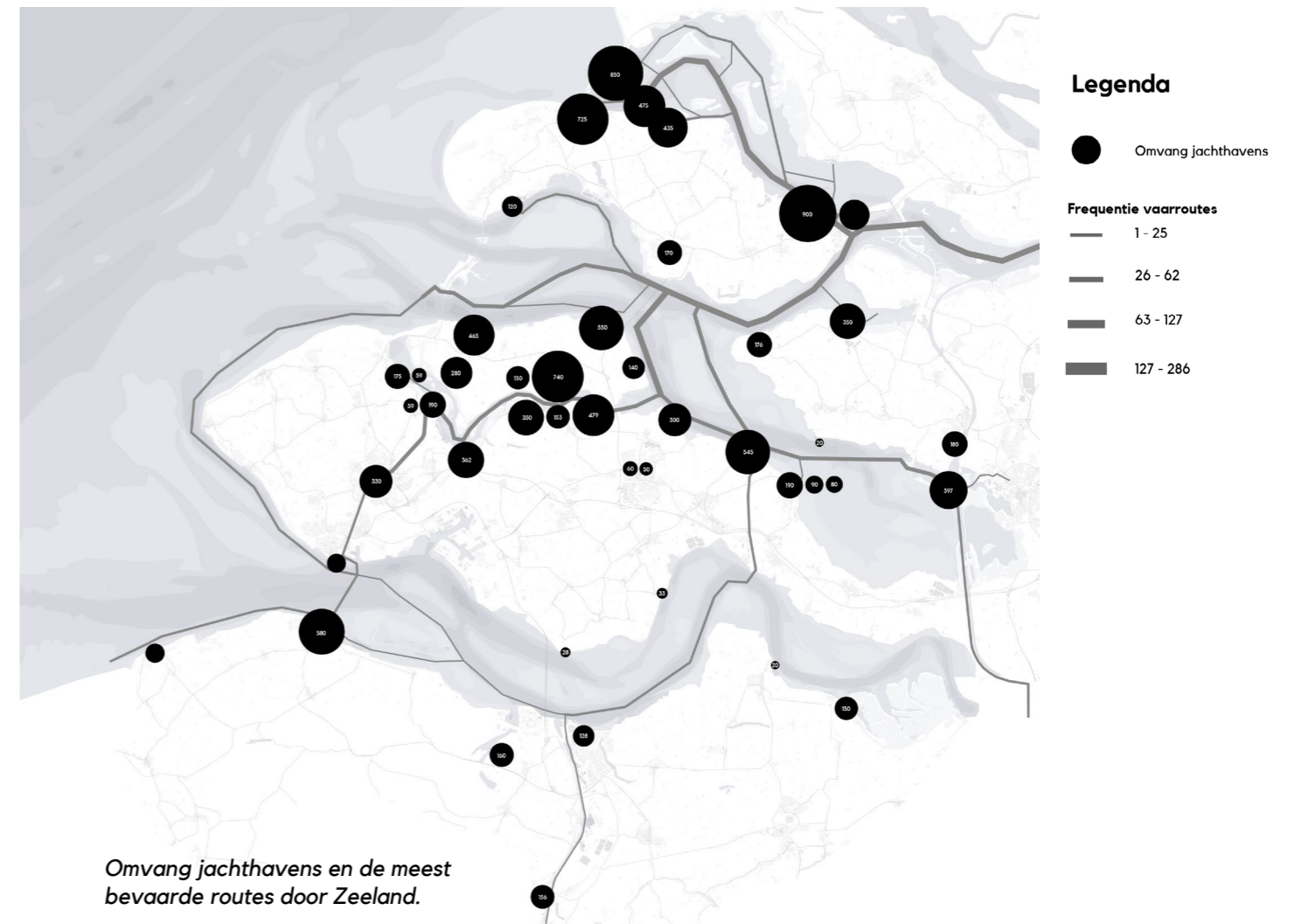
de monding van de Westerschelde ligt en dus ook de Noordzee als direct vaarwater ter beschikking heeft.

Waterrecreatie advies heeft in 2008 enquêtes afgenomen onder watersporters in het Deltagebied. Gebaseerd op de uitkomsten van deze enquête, heeft waterrecreatie advies een beeld gekregen over de meest gevaren routes door waterrecreanten. Op de kaart hier rechts is te zien dat de belangrijkste vaarroute van Zeeland komt vanuit Volkerak en gaat via de Zijpe richting de Oosterschelde. Daarnaast is de Grevelingen een belangrijke vaarroute voor watersporters. In combinatie met de omvang van jachthavens is te zien dat de grootste jachthavens zijn gelegen aan de belangrijkste vaarroutes voor watersporters.

In hoofdstuk 4.2 werd duidelijk dat er relatief minder boten liggen in Zeeland dan in provincies als Friesland en Noord-Holland ondanks dat Zeeland de provincie is met de meeste vaarwateren. Daarnaast viel op dat ondanks dat er minder boten zijn gelegen in Zeeland, de sluispassages in het Deltagebied niet veel onder doen aan de sluispassages in provincies waar meer boten liggen. Door de data van 4.2 te combineren met de meest gevaren routes in Zeeland wordt duidelijk dat veel pleziervaart in Zeeland uit andere provincies komt. De belangrijkste vaarroute

in Zeeland is de route van Zuid-Holland naar Zeeland. Eenmaal in Zeeland wordt zichtbaar dat de pleziervaart zich gaat verspreiden over de verschillende vaarwateren van Zeeland.

2.6 Gerelateerde economische activiteiten

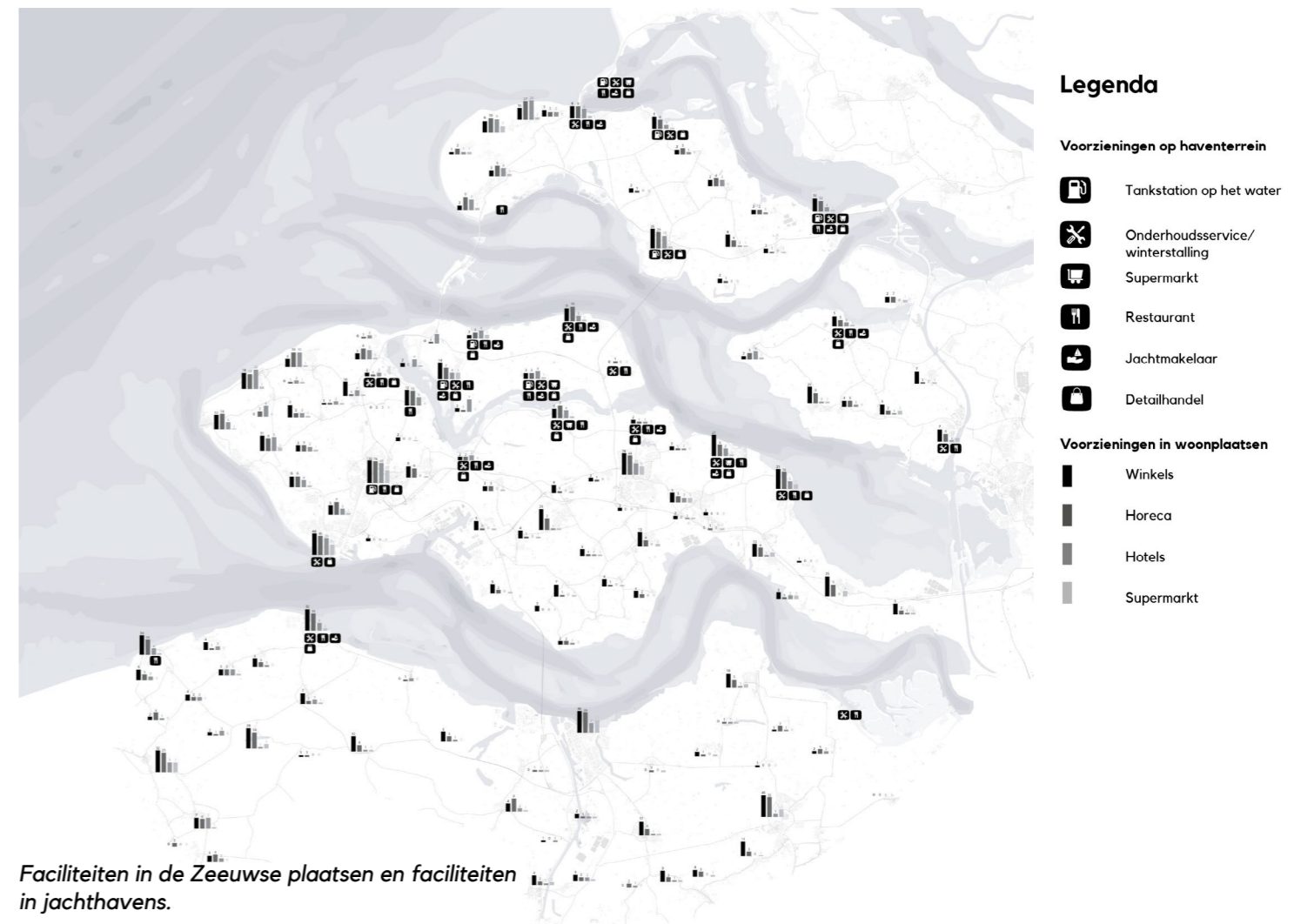
De recreatiesector van waterrecreanten beperkt zich niet enkel tot het beheer van een jachthaven of het verhuren van sportmateriaal. Een surfer of kitesurfer heeft ook vaak eigen materiaal bij. Dat moet gekocht of vervangen worden. Daarvoor zijn verschillende watersportwinkels in Zeeland. Ook jachteigenaren hebben naast een jachthaven ook watersportartikelen nodig zoals zeiljassen of zwemvesten. Boten hebben ook vaak onderhoud nodig en in de winter worden jachten vaak in de winterstalling geplaatst. Onderhoud aan schepen in de winter wordt vaak uitbesteed aan lokale bedrijven in Zeeland. Ze geven de motor een servicebeurt en voorzien het onderwaterschip van een nieuwe laag anti-fouling. Wanneer zeilen of doeken op een jacht kapot zijn, dan moeten ze gerepareerd worden door een zeilmaker. Boten moeten van tijd tot tijd gepoetst. Daarvoor zijn poetsbedrijven die de boot poetsen wanneer de eigenaar niet aanwezig is. In de kaart hiernaast is te vinden op welke plekken watersportwinkels te vinden zijn. Daarnaast is op de kaart te zien dat bij veel jachthavens onderhoudservice en winterstalling aanwezig is.

Naast de recreatieve sector hebben ook andere economische sectoren profijt van de aanwezigheid van de grootschalige waterrecreatie in de provincie. Veel jachteigenaren verblijven meestal langer dan een dag in de delta. Zij gaan in de avond vaak een restaurantje opzoeken en halen in de ochtend een vers ontbijtje bij de bakker op de jachthaven of in het dorp. In de middag gaan jachteigenaren naar het clubhuis of bar om met elkaar te borrelen. Daarnaast doen ze boodschappen bij de lokale supermarkt wanneer ze niet naar het restaurant gaan of gewoon voor versnaperingen aan boord.

Wanneer de jachteigenaar wil gaan varen dan is er Diesel nodig. Daarvoor zijn speciale tankstations aan het water verspreid door heel Zeeland. Vooral in grote motorjachten kunnen voor honderden euro's per tankbeurt aan Diesel in de jachten verdwijnen.

Jachten kunnen worden gekocht bij jachtmakelaars. Verspreid door Zeeland zijn er verschillende verkoopshavens te vinden. Hier kunnen jachteigenaren met de hulp van makelaren hun jachten verkopen. Voor wie graag een nieuw jacht wil kopen kan terecht bij jachtdealers. Dealers van veel verschillende merken zijn aanwezig in Zeeland.

Naast dat de watersport een belangrijk aandeel levert in de Zeeuwse toeristensector, heeft de vorm van recreatie ook positieve invloed op andere facetten van de lokale economie. Het blijft niet bij een boot in een haven leggen en overnachtingsgeld betalen. Lokale winkels en restaurants profiteren ook mee. Op de kaart hier rechts is naast alle faciliteiten op jachthavens ook de faciliteiten van alle Zeeuwse dorpen weergegeven. Door deze data te combineren met het lokaliseren van de jachthavens komt naar voren dat dorpen met jachthavens in het gemiddeld meer faciliteiten hebben dan dorpen zonder jachthavens. Aan de kust zijn er enorme aantallen aan restaurants winkels en hotels, dat komt mede door de grote hoeveelheden campings, vakantieparken en andere overnachtingsmogelijkheden. De watersport zit meer verspreid door Zeeland en is niet op een plek specifiek geconcentreerd. Hierdoor zorgt de watersport er voor de toerisme (met de bijbehorende faciliteiten) meer wordt verspreid over de provincie.

Faciliteiten in de Zeeuwse plaatsen en faciliteiten in jachthavens.

2.7 Case Roompot Marina

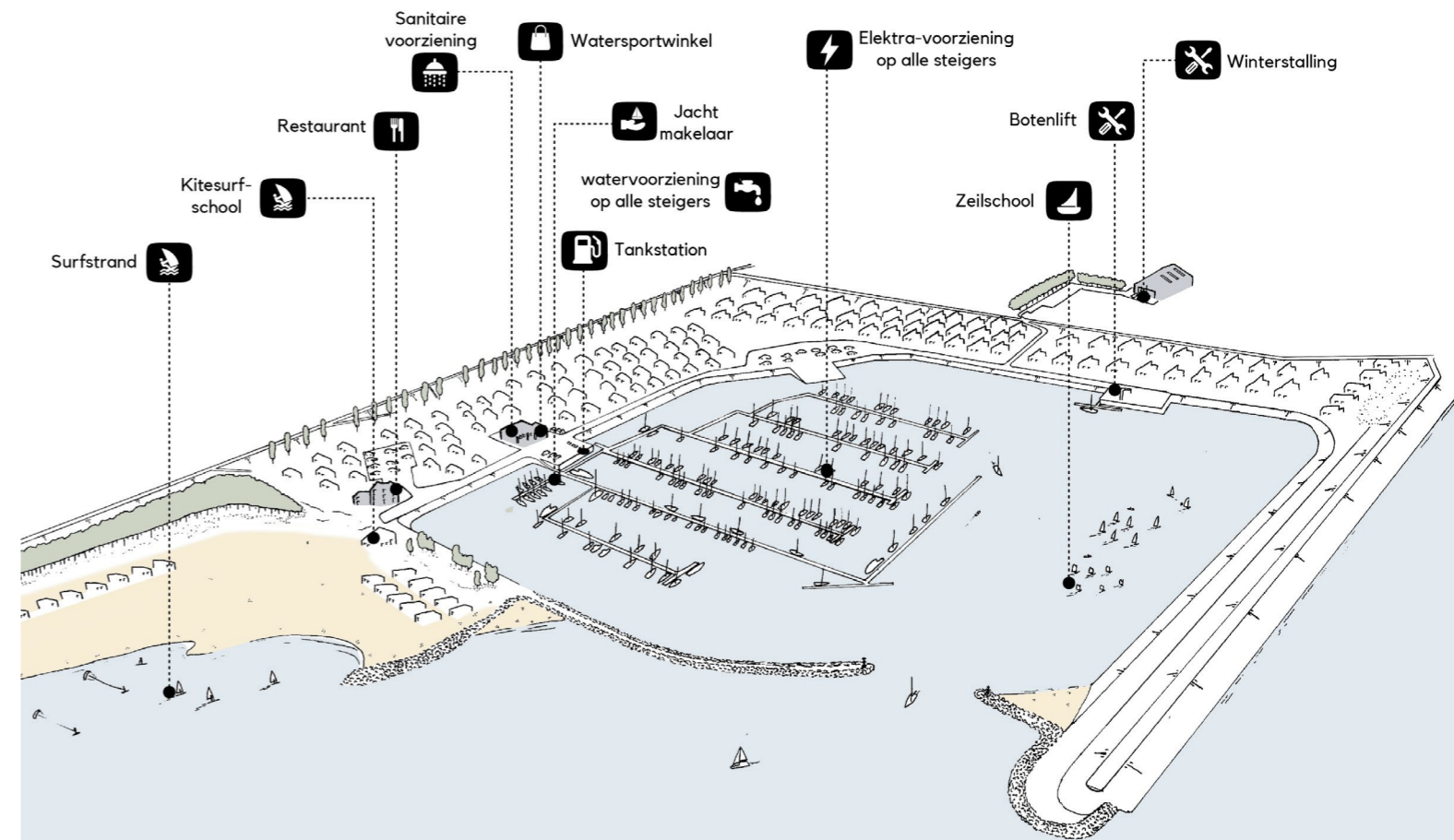
Roompot Marina is een jachthaven met 465 ligplaatsen en is gelegen op het eiland Noord-Beveland nabij het dorp Wissenkerke. De haven ligt aan de Oosterschelde nabij de Roompotsluis waardoor ook de Noordzee binnen handbereik ligt vanaf de jachthaven. Om de jachthaven heen ligt het vakantiepark de Roompot. Achter de dijk ligt tevens een grote camping en de benodigde voorzieningen voor het vakantiepark en de camping. Ondanks de naam Roompot Marina, heeft de jachthaven weinig te maken met het vakantiepark, Roompot is dus ook geen eigenaar van de jachthaven.

De jachthaven is in het bezit van een blauwe vlag. Dat wil zeggen dat de jachthaven een bepaalde duurzaamheidsstandaard heeft. De haven voldoet aan restricties op het gebied van bijvoorbeeld waterkwaliteit en afvalverwerking. Daarnaast is Roompot Marina een van de "Seven Sisters". De Seven Sisters zijn zeven vooraanstaande private jachthavens in het deltagebied. Door deze twee titels kan geacht worden dat de Roompot Marina een representatieve casestudie is als het gaat om duurzaamheid kwaliteit en voorzieningsniveau.

Het voorzieningsniveau van Roompot Marina is gemiddeld ten opzichte van andere havens in het Deltagebied. Er is een havenkantoor met kleine watersportwinkel. Er zijn toiletten, douches en een vuilwatertankstort. Naast het havenkantoor is een restaurant en speeltuin. Daarnaast is er een jachtmakelaar met een verkoopsteiger te vinden in de haven. Alle ligplaatsen zijn voorzien van een eigen energievoorziening en daarnaast zijn er verschillende punten waar leidingwater op de steiger te verkrijgen is. Waterkranen zijn voorzien van waterslangen waardoor de watertank van elke boot gevuld kan worden. Daarnaast kan elke bootbezetter zijn of

haar schip ontdoen van het zoute water met de hulp van de waterslang.

De jachthaven is programmatisch uitgerust met een zeilschool waar kinderen kunnen leren zeilen. Binnen de havenkom is er voldoende ruimte om een beginnende zeiler op te leiden. Daarnaast ligt er naast de haven een strand wat is voorzien van een kitesurfschool. Naast zeilen kunnen ook andere facetten van watersport worden beoefend.

3.

**Analyse: De gecul-
tiveerde delta**

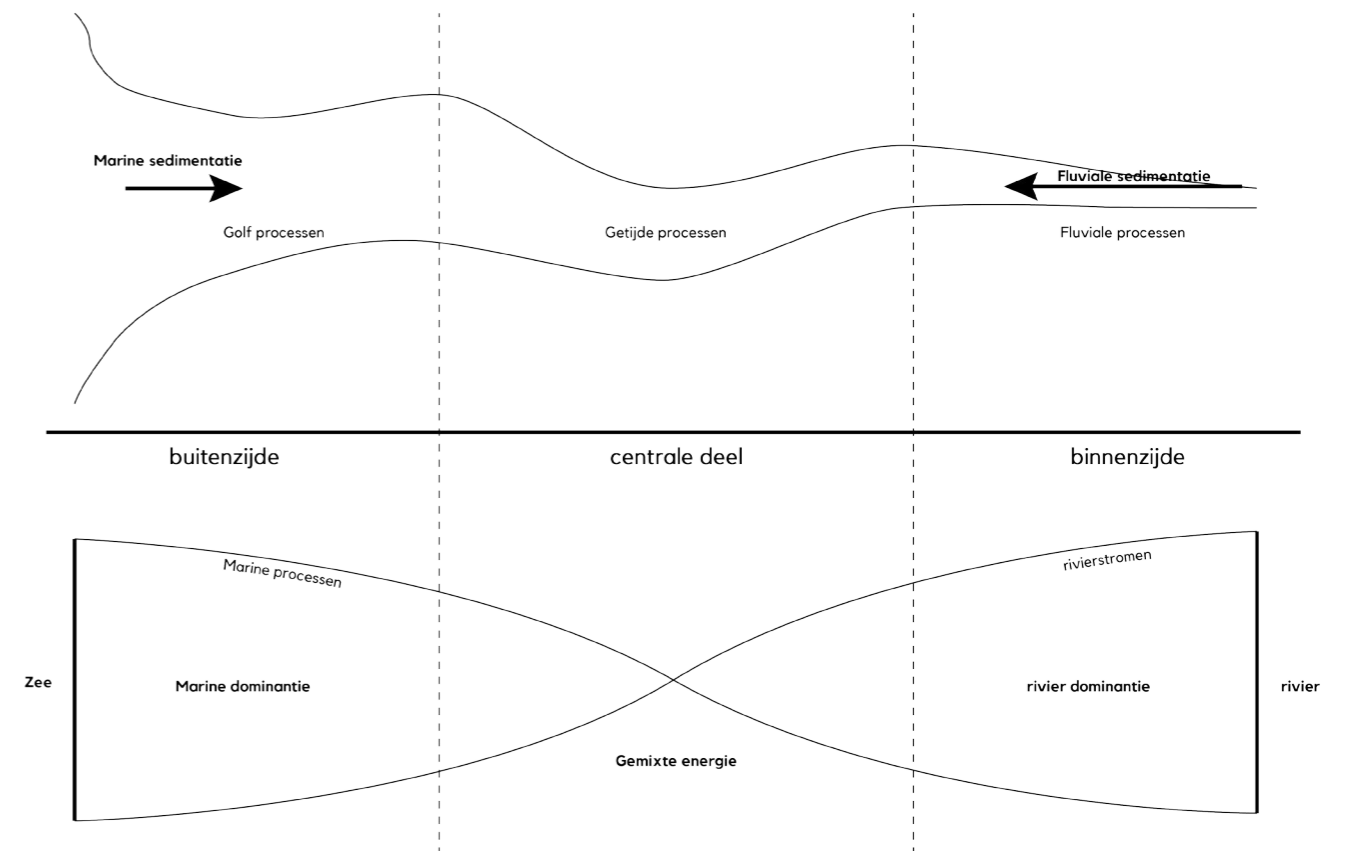
3.1 Werking van een Estuarium

Een estuarium is een plek waar een rivier uitmondt in de Zee. In het geval van de Rijn- maas – schelde delta zijn de estuaria voornamelijk gedomineerd door getijde. Een estuarium dat gedomineerd wordt door getijden zou in een ideaalbeeld er schematisch uit zien als hier links. De buiten zone wordt gedomineerd door golfstromen. Deze golf stromen zorgen voor sedimentatie in de buitenzone die zichtbaar wordt door zandplaten.

Het centrale deel van het estuarium wordt gedomineerd door getijde stromen. Die getijde stromen zor-

gen voor de trechtervorm van een estuarium. In het centrale deel wordt marine sedimentatie gemixt met fluviale sedimentatie. In dit gedeelte van de delta ontstaat een rijk ecosysteem met flora en fauna van zowel zoete als zilte natuur.

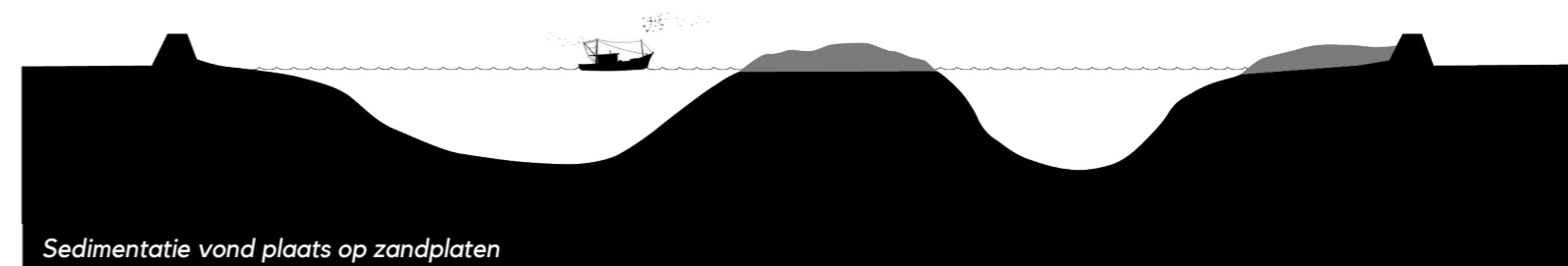
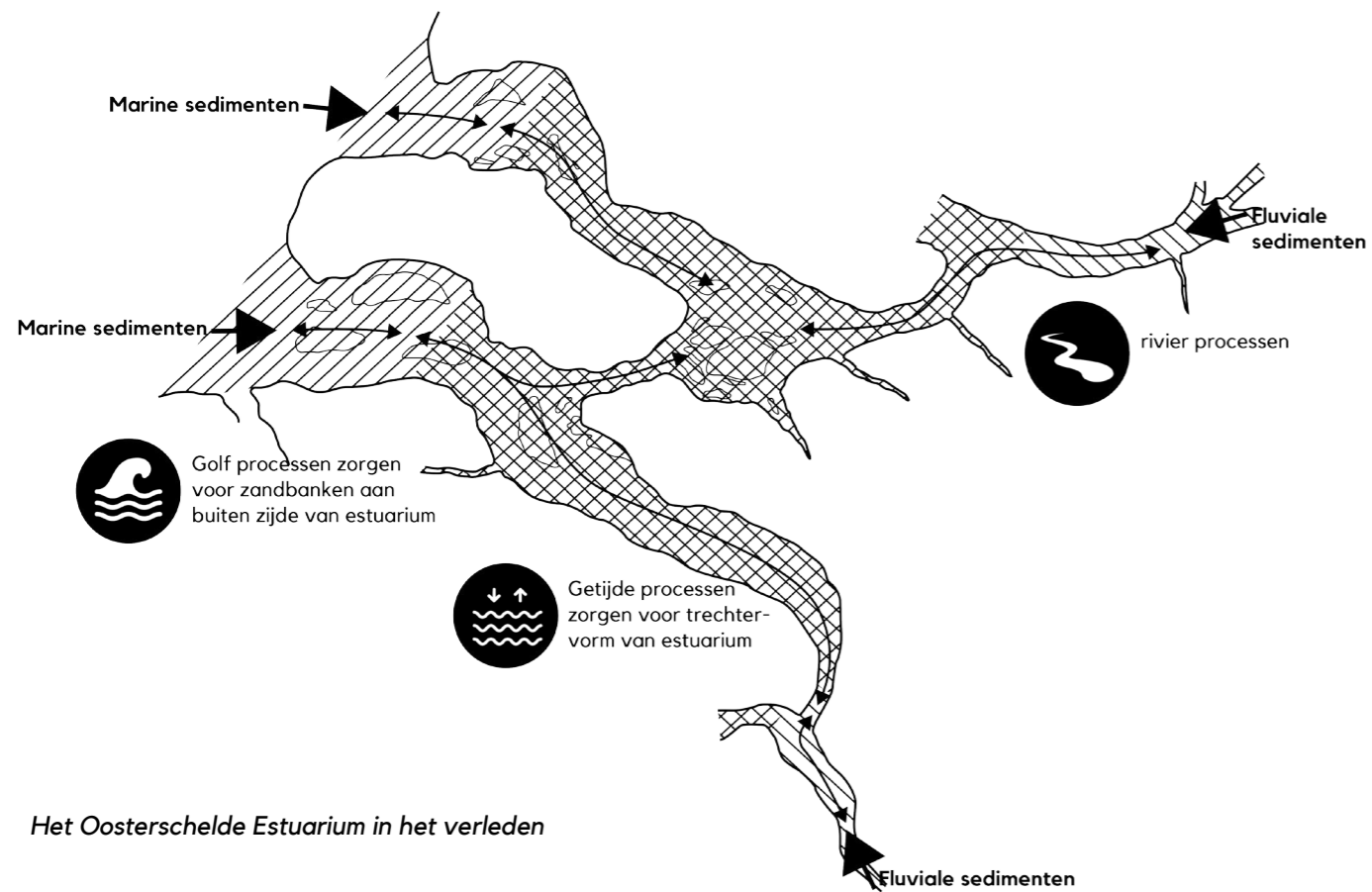
De binnenzijde van het estuarium wordt gedomineerd door fluviale stromen. Sedimentatie die plaats vindt in dit gedeelte is hoofdzakelijk afkomstig van de rivier. Geleidelijk loopt het estuarium over in de rivier.

3.2 Estuarium van de Oosterschelde in het verleden

De Oosterschelde was voorheen een estuarium dat zowel vanuit de Schelde als de Maas fluviale sedimentatie ontving. Na verloop van tijd heeft de Westerschelde de functie als riviermonding van de Schelde overgenomen. De doorgang naar de Oosterschelde was dicht geslipt. Ondanks de dichtslibbing vanuit de schelde heeft de Oosterschelde tot de tweede helft van de 20ste eeuw kunnen fungeren als een estuarium van de Maas en de Rijn.

Zandbanken Neeltje Jans en Roggenplaat zijn ooit ontstaan door golf processen in de buiten zijde van het Estuarium. Vanaf de Galgenplaat krijgt de Oosterschelde haar trechtervormig verloop waarin duidelijke wordt dat er gemixte processen van rivier en zee hebben plaatsgevonden. Deze trechtervorm liep door tot Antwerpen. Daar werd het een rivier die tot Gent nog onder invloed van getijde stond.

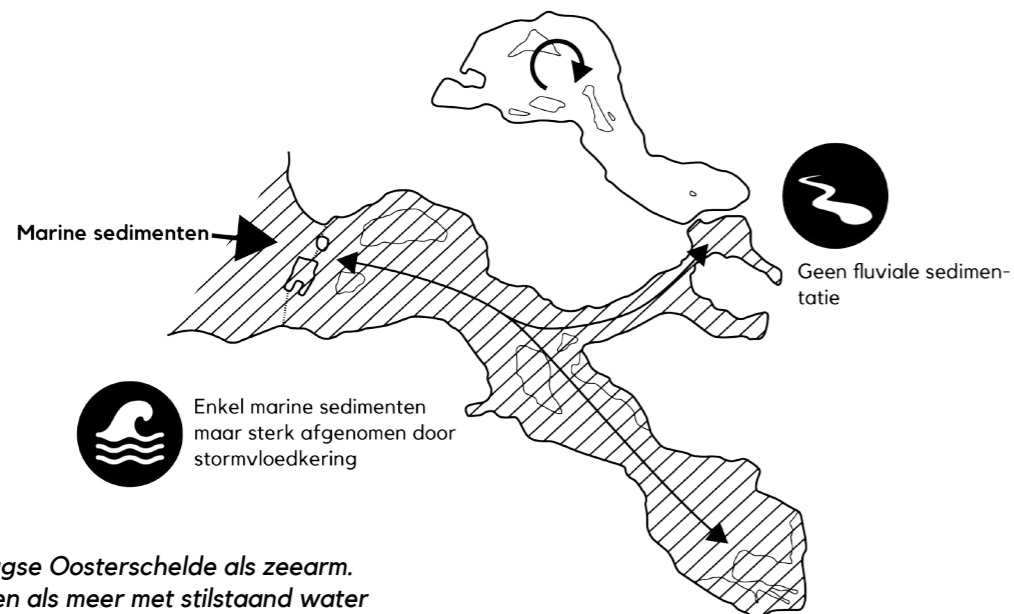

3.3 De hedendaagse Oosterschelde

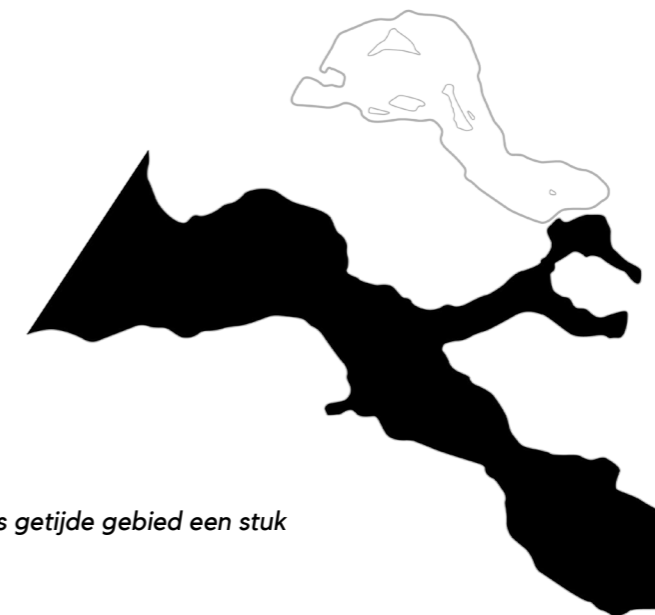
Tegenwoordig is de Oosterschelde grotendeels naar menselijke hand gezet. Het is geen estuarium meer omdat de Oosterschelde is afgesloten van fluviale processen met de Philipsdam en de Volkerak sluizen. In de buitenzijde van het voormalige estuarium wordt de Oosterschelde beschermd tegen stormvloed door de Oosterscheldekering. Aan de achterzijde van de Zeearm zorgt de Kreekrakdam ervoor dat de Schelde-Rijnverbinding afgeschermd wordt van getijdeprocessen van de Oosterschelde.

Door de afsluiting van de Oosterschelde naar de rivieren toe is er geen sedimentatie meer door fluviale processen. Hierdoor is alleen nog vanuit zee sedimentatie mogelijk. Sedimentatie vanuit zee

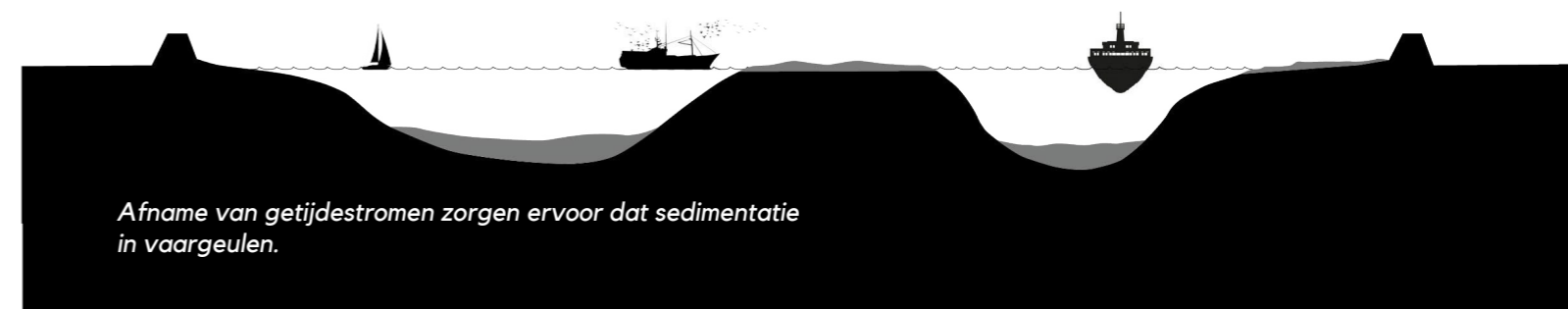
wordt gehinderd door de Oosterscheldekering. De Oosterscheldekering is een barrière voor getijdestromen vanuit zee. Hierdoor is de stroming in de Oosterschelde niet zo krachtig en zakken sedimentatie deeltjes naar de bodem in de vaargeulen in plaats dat ze op de zandplaten terecht komen. Golfprocessen worden door afname van het tij dominant en die zorgen ervoor dat zand van de zandbanken verdwijnt. Dit proces resulteert in afname van de intergetijdezone. Deze zone is nu juist belangrijk voor natuur en dus ook voor de visserij. De intergetijde zone van de Oosterschelde is een van de belangrijkste rustplaatsen voor trekvogels tussen Scandinavië en Noord-Afrika.

*Hedendaagse Oosterschelde als zeearm.
Grevelingen als meer met stilstaand water*

Hedendaags getijde gebied een stuk kleiner.

Afname van getijdestromen zorgen ervoor dat sedimentatie in vaargeulen.

4.

Interventies grote schaal

Oosterschelde, een open estuarium.

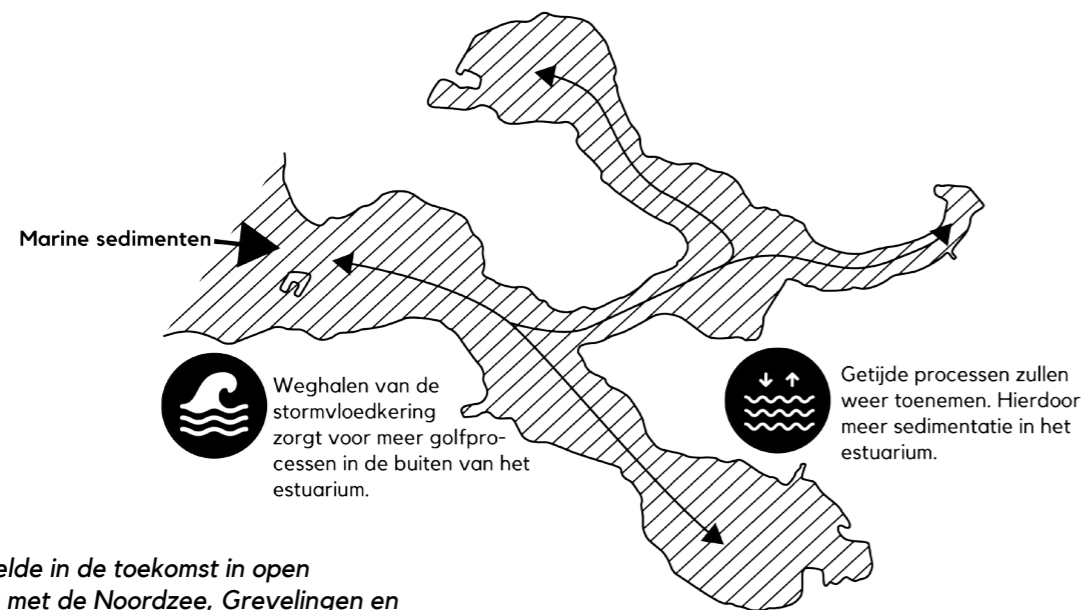
4.1 De Oosterschelde in de toekomst.

De Oosterscheldekering heeft een tekentafelleeftijd tot 2100 maar door klimaatverandering komt de technische afschrijving steeds verder naar voren te liggen. Uit een rapport van Rijkswaterstaat blijkt zelfs dat vanaf 2050 de kering gemiddeld 100 dagen per jaar zal moeten sluiten. Dat heeft een enorme impact op natuur en visserij. Willen we de natuur van dit nationale park behouden dan is het zaak om na te denken over een oplossing voor lange termijn. Renovatie van de huidige kering is met klimaatverandering slechts een kortetermijnoplossing. Een nieuwe stormvloedkering is een enorme investering en heeft ook een gelimiteerde technische levensduur.

De meest duurzame oplossing is om de Oosterschelde kustlijn zodanig aan te passen dat deze adaptief is tegen de zeespiegelstijging en de toenemende stormvloeden. Natuur van slikken en schorren voor de Oosterschelde kust is instaat om mee te groeien met de stijgende

zeespiegel en kan een buffer zijn voor de dijken tijdens stormvloeden. Door deze kustverdediging wordt een stormvloedkering overbodig en kan de Oosterschelde weer in openverbinding staan met de Noordzee. Hierdoor wordt de aanwas van sedimentatie weer vergroot en worden gebruikt voor het meestijgen van de schorren aan de kust. Zo neemt ook de intergetijdezone weer toe, wat positieve impact heeft op de natuur en visserij.

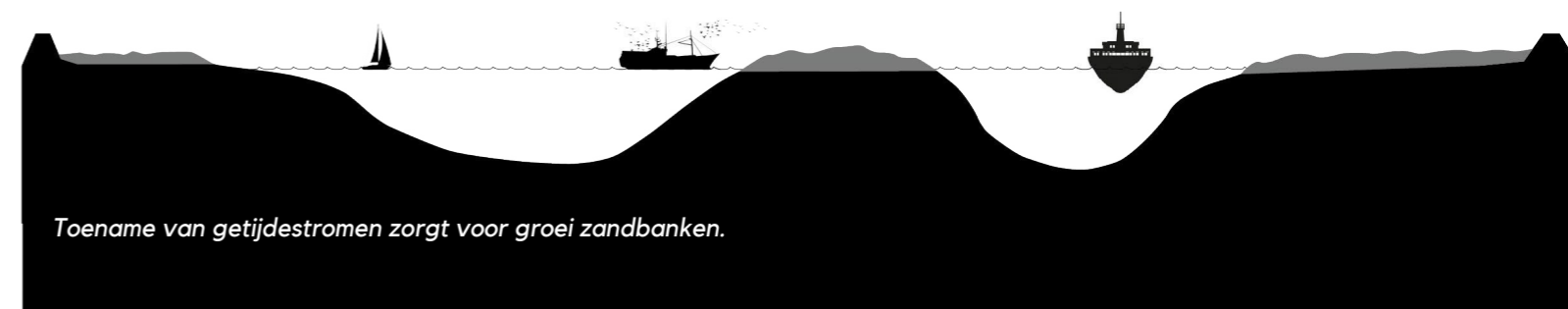
Achterin de Zeearm verdwijnt de Philipsdam en Grevelingendam. Volkerak wordt weer zout en gaat samen met de Grevelingen fungeren als overloop van de Oosterschelde tijdens stormvloeden. Op deze manier wordt de impact van stormvloeden in de open zeearm verkleind. Daarnaast zijn er al plannen om getijde in kleine mate toe te laten in het volkerak-Zoommeer en de Grevelingen. Want de waterkwaliteit is in beide waterbekkens sterk afgenomen als gevolg van de deltawerken.

Oosterschelde in de toekomst in open verbinding met de Noordzee, Grevelingen en Volkerak.

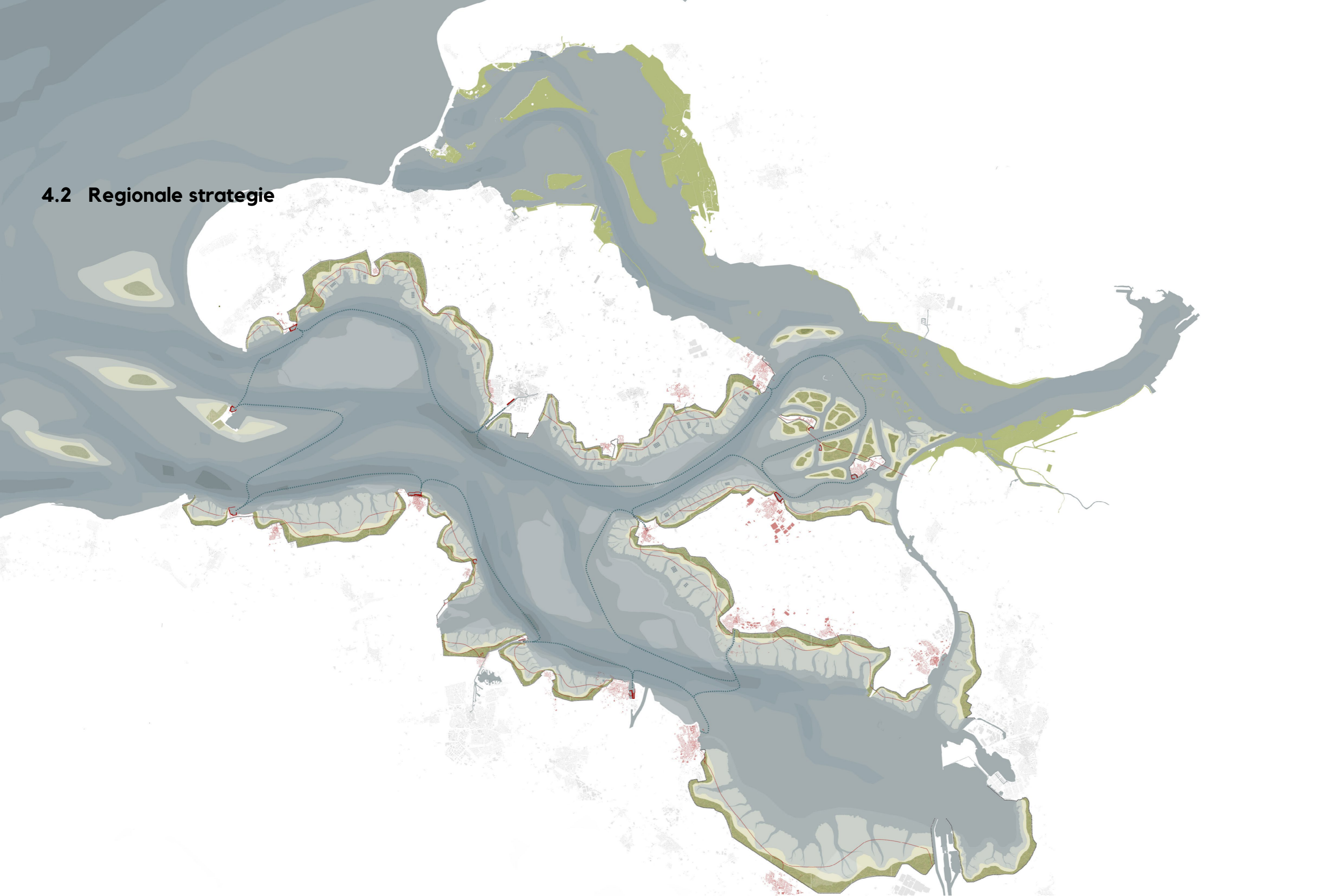

Toename van getijde gebied in de toekomst als buffer voor stormvloeden in de Oosterschelde

Toename van getijdestromen zorgt voor groei zandbanken.

4.2 Regionale strategie

Bestaand landschap als onderlegger

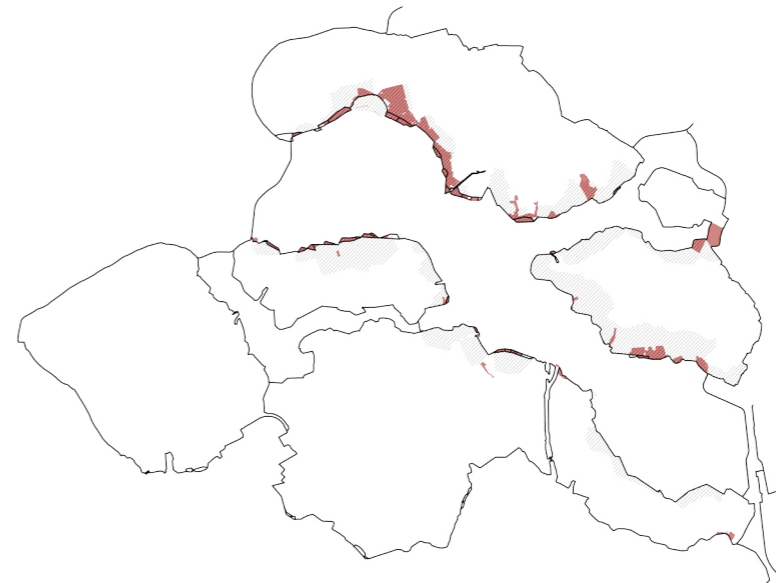
Naast de primaire waterkeringen zijn er binnendijs secundaire en historische waterkeringen. Op verschillende plekken, waar getijde natuur kan reiken tot deze secundaire waterkeringen, kan de bestaande kering worden geüpgraded.

Achter de dijken van de Oosterschelde liggen verschillende natuurgebieden. Vaak in de vorm van karrevelden. Door de dijk achter deze natuurgebieden te leggen kunnen bestaande natuurgebieden versterkt worden door getijde toe te laten. Zo gaat natuurlijke kustversterking niet ten koste van landbouwgebied.

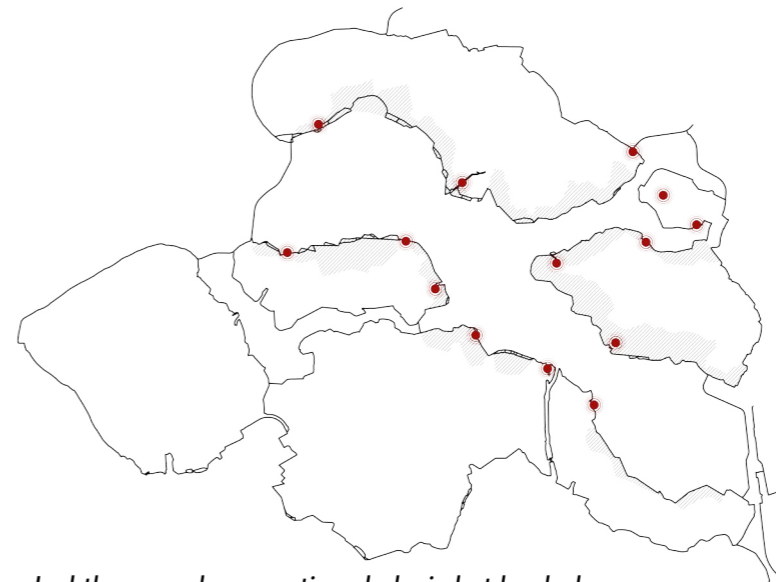
De plekken waar jachthavens liggen worden ontwikkeld tot recreatieve en toeristische hotspots. Naast watersport, faciliteren deze plekken ook andere vormen van recreatie en toeristen.

Gebruik van secundaire of historische dijken

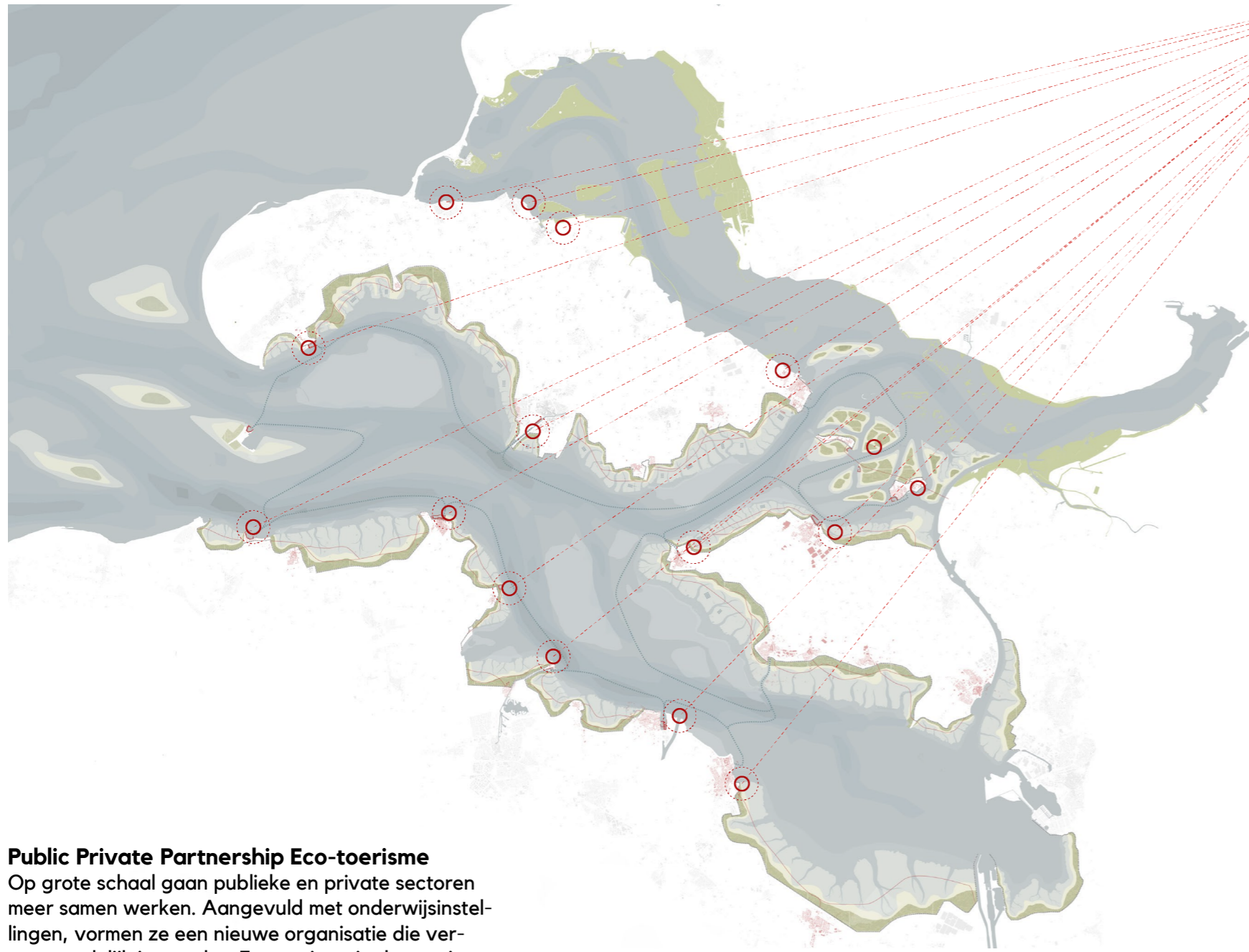
Bestaande natuurgebieden optimaliseren

Jachthavens als recreatieve hubs in het landschap

Legenda

- Primaire waterkering
- Secundaire waterkering
- Getijde natuur
- Bestaande natuur
- Jachthavens

Public Private Partnership: Zeeland Stay

Provincie Zeeland
Waterschap ScheldeStromen
Lokale Gemeenten
Gemeentelijke jachthavens

HZ University
Avans Hogeschool

Private jachthavens
Hotel eigenaren
Rederijen

Public Private Partnership Eco-toerisme

Op grote schaal gaan publieke en private sectoren meer samen werken. Aangevuld met onderwijsinstellingen, vormen ze een nieuwe organisatie die verantwoordelijk is voor het Ecotoerisme in de provincie. Doordat de relevante sectoren direct betrokken zijn in de organisatie hebben de voordelen (zowel financieel als niet-financieel) van ecotoerisme meer impact op het landschap, cultuur en kennisontwikkeling.

Private en publieke sectoren samen met onderwijsinstellingen ondernemen verschillende acties om doelgericht producten te leveren voor het Zeeuwse Ecotoerisme. De lijst hiernaast geeft indicatie van activiteiten en hoe deze in relatie staan met elkaar en welke producten ze leveren.

Actie

Hergebruik van polyester

Voorzien van aanlegplaatsen

Investeren in duurzame jachten

Investeren in duurzame schepen

(zilte) voedselproductie opzetten

Natuur ontwikkelen

Kennis ontwikkelen

Product

Drijvende bungalows

Jachthavens

Jachtverhuur

Mini Cruises

Lokaal voedsel

Natuurrecreatie

Informatie en kennisvoorziening

5.

Interventies kleine schaal

Eco-tourisme van Zeeland.

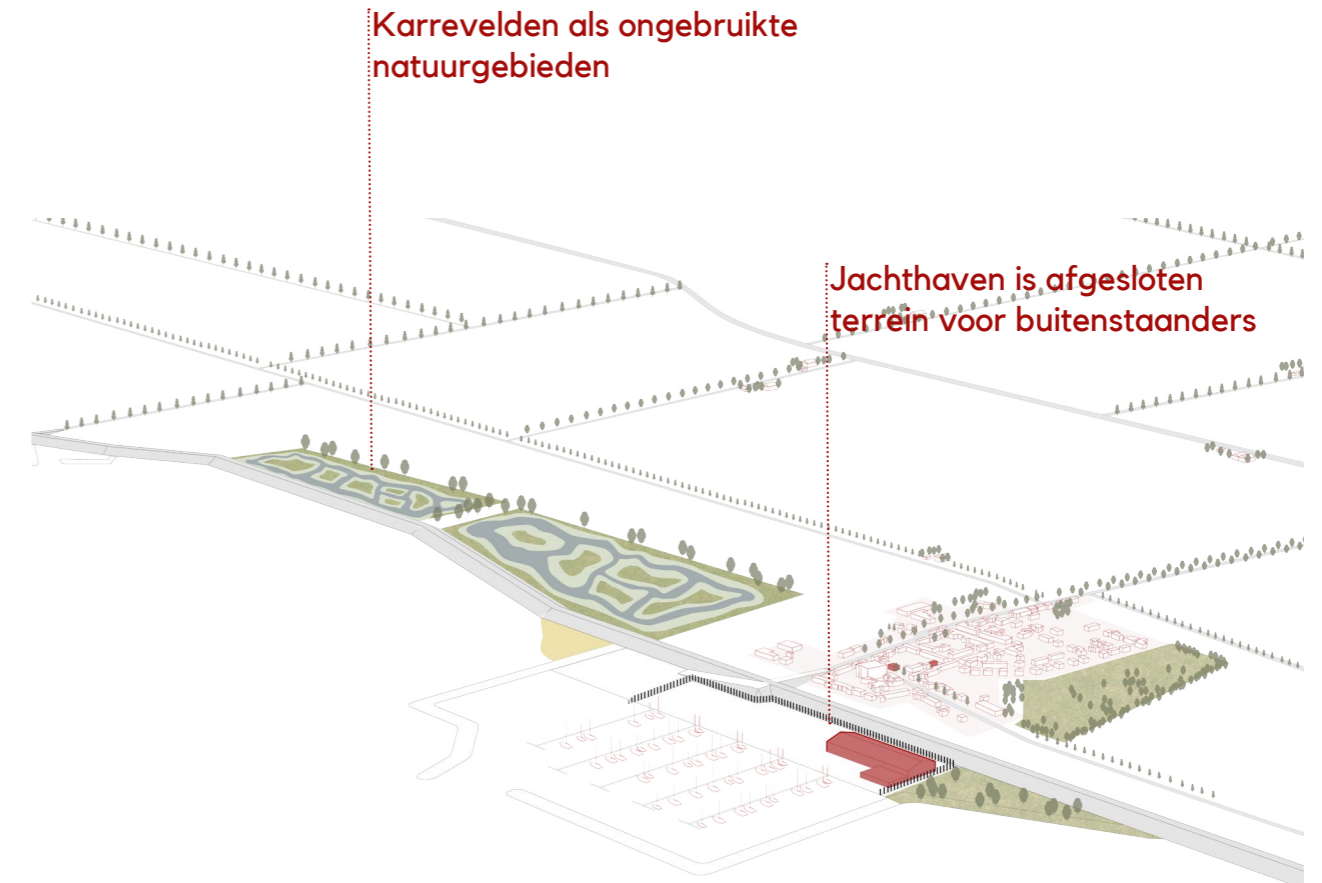

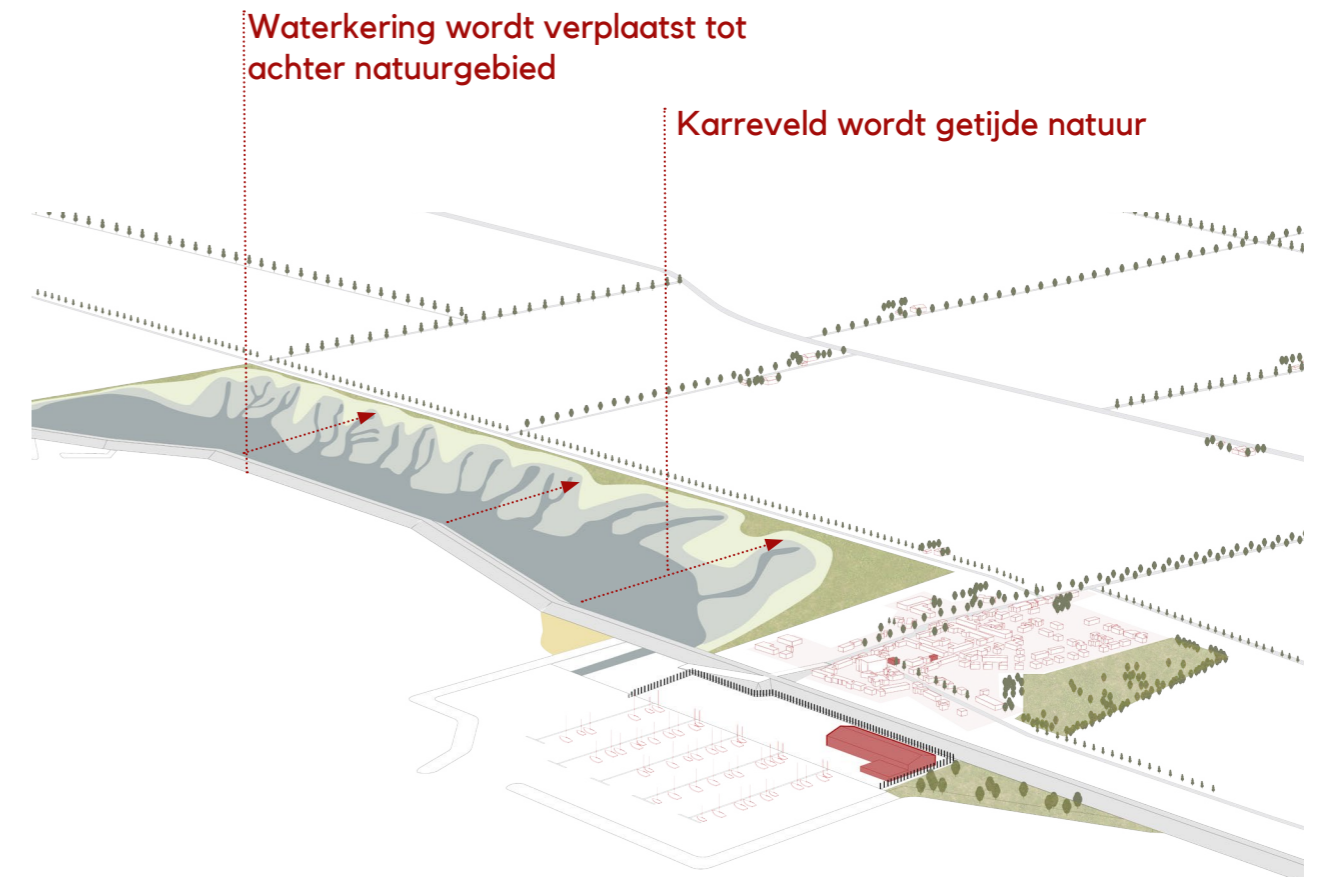
5.1 Strategie voor kustbescherming

In de huidige situatie bestaat de kust voornamelijk aan verharde waterkeringen. Op veel plekken liggen achter de dijken karrevelden die ooit zijn ontstaan met het aanleggen van de dijken. Deze afgegraven gebieden zijn nu plekken voor natuurontwikkeling. Buitendijks liggen jachthavens die door de dijk worden gescheiden van de nabijgelegen dorpen. Hierdoor is er nauwelijks kruisbestuiving tussen dorp en jachthaven. Jachthavens zijn in veel gevallen afgesloten gebieden voor buitenstaanders en enkel toegankelijk voor booteigenaren. Lokale dorpingen kunnen meestal enkel terecht bij een opgespoten strandje.

In de tussenperiode worden de natuurgebieden binnendijks in verbinding gebracht met de Oosterschelde. Zo kan er binnendijks getijde natuur ontwikkeld worden. De luwte van bekkens van jachthavens of werkhavens worden benut als doorlaat naar deze natuurgebieden. Zolang de Oosterscheldekering nog in gebruik is en bestaande primaire waterkeringen van kracht zijn kunnen deze natuurgebieden in rust worden ontwikkeld tot getijde natuur. Wanneer ze zijn ontwikkeld tot schorren en slikken wordt de primaire waterkering verplaatst tot achter de nieuwe schorren slikken. Zo ontstaat er een zone van getijde natuur langs de gehele kust van de Oosterschelde. Een nieuw dynamisch landschap is aantrekkelijk voor ecotoerisme en biedt kansen voor een alternatief voor de vergrijzende watersportsector.

Huidige situatie: Afgesloten haven terrein en harde kust.

Tussen periode: Ontwikkeling natuur achterdijk

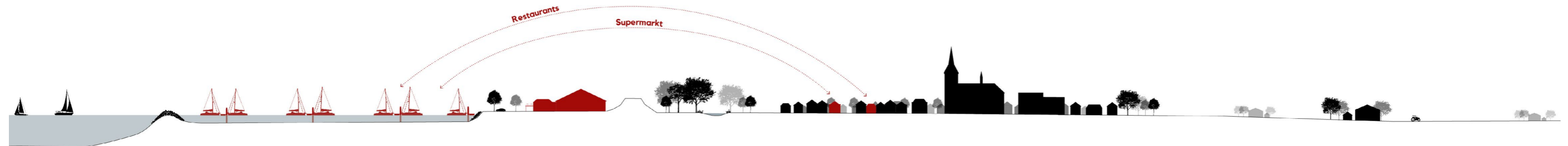

5.2 Toekomst beeld: Haven, natuur en dorp optimaal verbonden.

Huidige situatie

Op kleine schaal is er tot op heden weinig interactie tussen jachthavens en de daarbij gelegen dorpen. Watersporters gaan naar de supermarkt in het dorp en af en toe gaan ze daar naar een lokaal restaurant. Maar veel jachthavens hebben ook een kleine supermarkt en een restaurant op het haventerrein. Natuur rond het dorp komt nu vaak voor in de vorm van karrevelden. Deze stukken natuur hebben weinig interactie met het dorp en laat staan met de jachthavens.

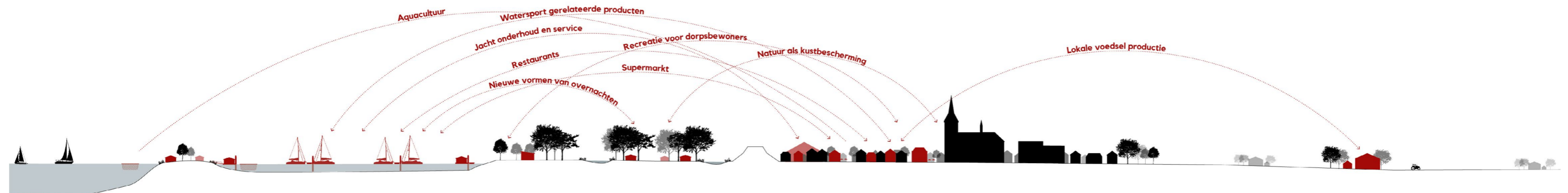

Huidige situatie: Jachthavens hebben veel faciliteiten op eigen terrein hierdoor weinig interactie van nabij gelegen dorp.

Toekomst beeld

Door de dijk meer landinwaarts te plaatsen ontstaat er natuur buitendijks tussen het dorp en de jachthaven. Hierdoor hebben zowel het dorp als de haven meer interactie met de natuur. Men kan hier recreëren en er kan op een natuurlijke manier lokaal voedsel worden produceert voor de horeca in het dorp. Daarnaast fungeert de natuur als kust verdediging voor het dorp. Jachthavens zijn nu onderdeel van een provinciale organisatie dat ecotoerisme faciliteert. De jachthaven houdt

zich nu alleen nog maar bezig met het herbergen van toeristen. Zowel in boten als in bungalows of kleine campings. Supermarkt, restaurants, horeca en jacht onderhoud vindt plaats in het dorp en wordt onderhouden door lokale bewoners. Zo ontstaat er ook meer interactie met de jachthavens en dorpsbewoners. De jachthavens zijn nu onderdeel van het natuurgebied en zijn dus openbaar. Hierdoor is er ook betere verblijfskwaliteit voor dag toeristen of voor dorpsbewoners.

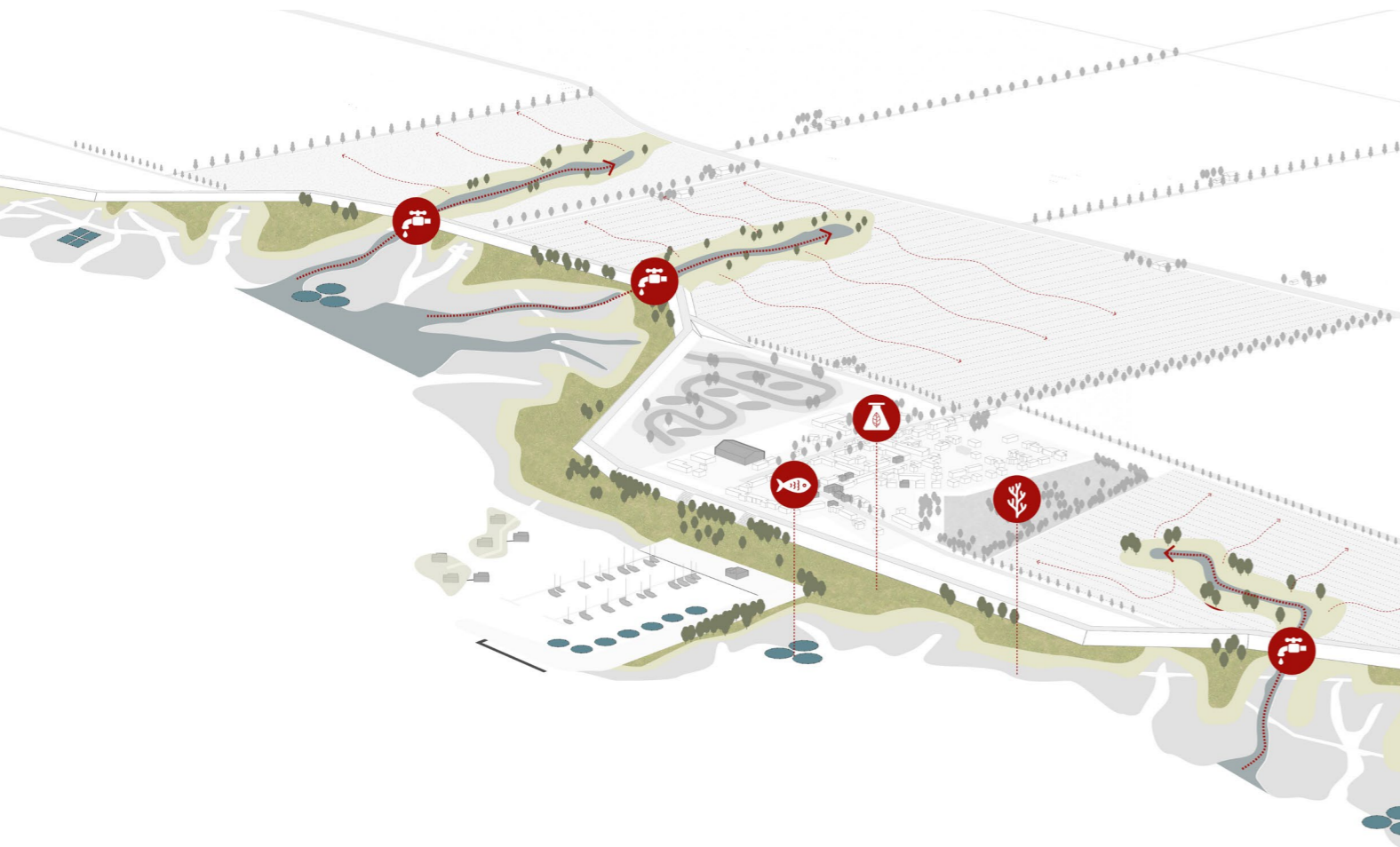
Toekomstbeeld: Door dijk naar achter te leggen wordt natuur bij haven betrokken en krijgt een recreatieve functie. Dorp voorziet toerisme en recreatie met faciliteiten.

5.3 Eco-system services

Provisioning Services

De schorren en slikken hebben een waterfilterend vermogen wat ten gunste kan zijn voor de zilte landbouw direct achter de dijk. Gefiltert water, vol met nutriënten is een belangrijke input voor duurzame zilte landbouw.

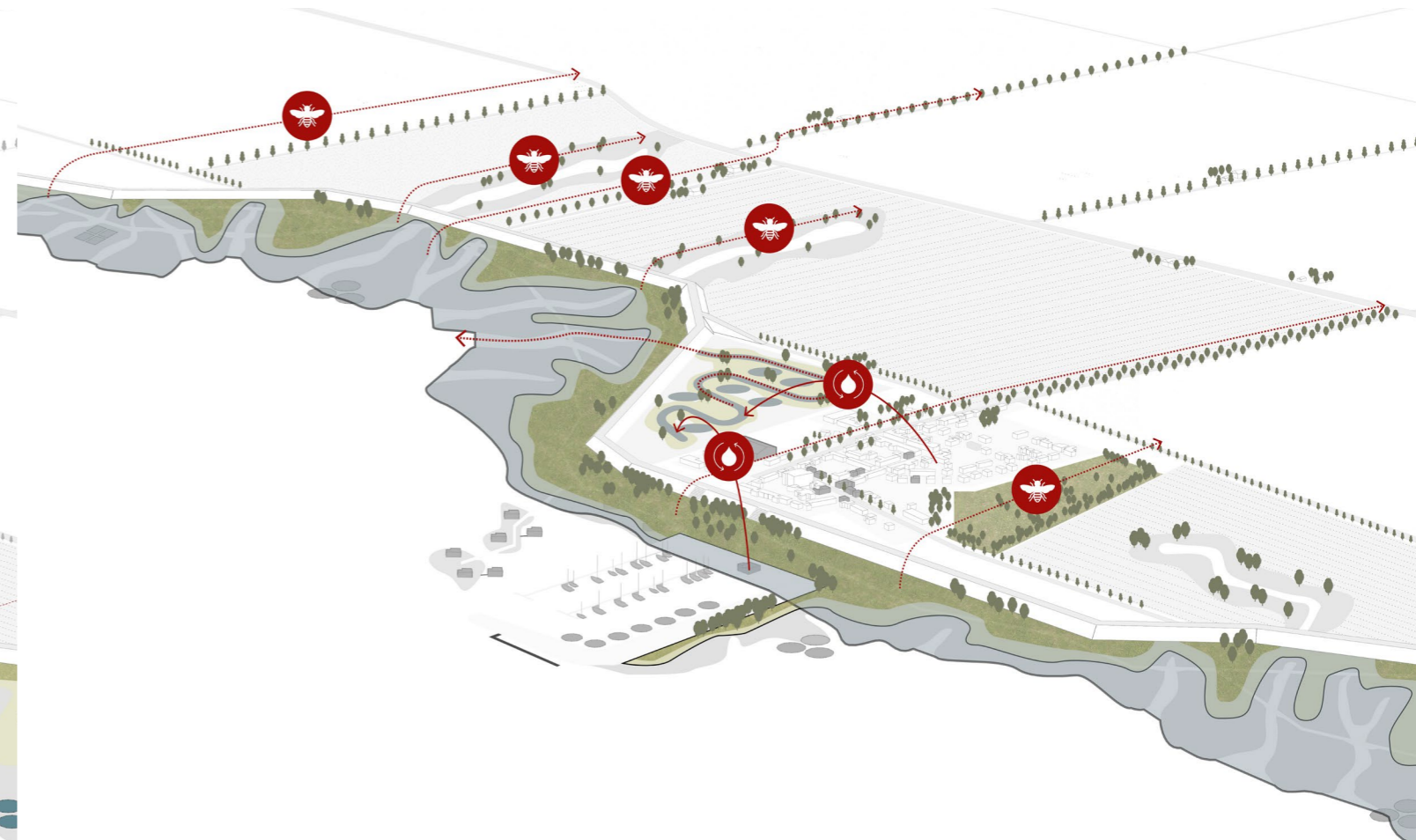
Daarnaast beschikt de natuur in de kust zone over een grote hoeveelheid biomassa. Biomassa op het land in de vorm van gras, riet, struikgewas en bomen. In het water zijn waterplanten en algen bruikbaar voor een bio-chemische toepassing.

Regulating Services

Naast water filteren is natuur ook in staat om verontreinigend water te reinigen. Zo kan natuur worden ingezet voor het reinigen van afvalwater van de jachthaven en de vakantiewoningen en het dorp.

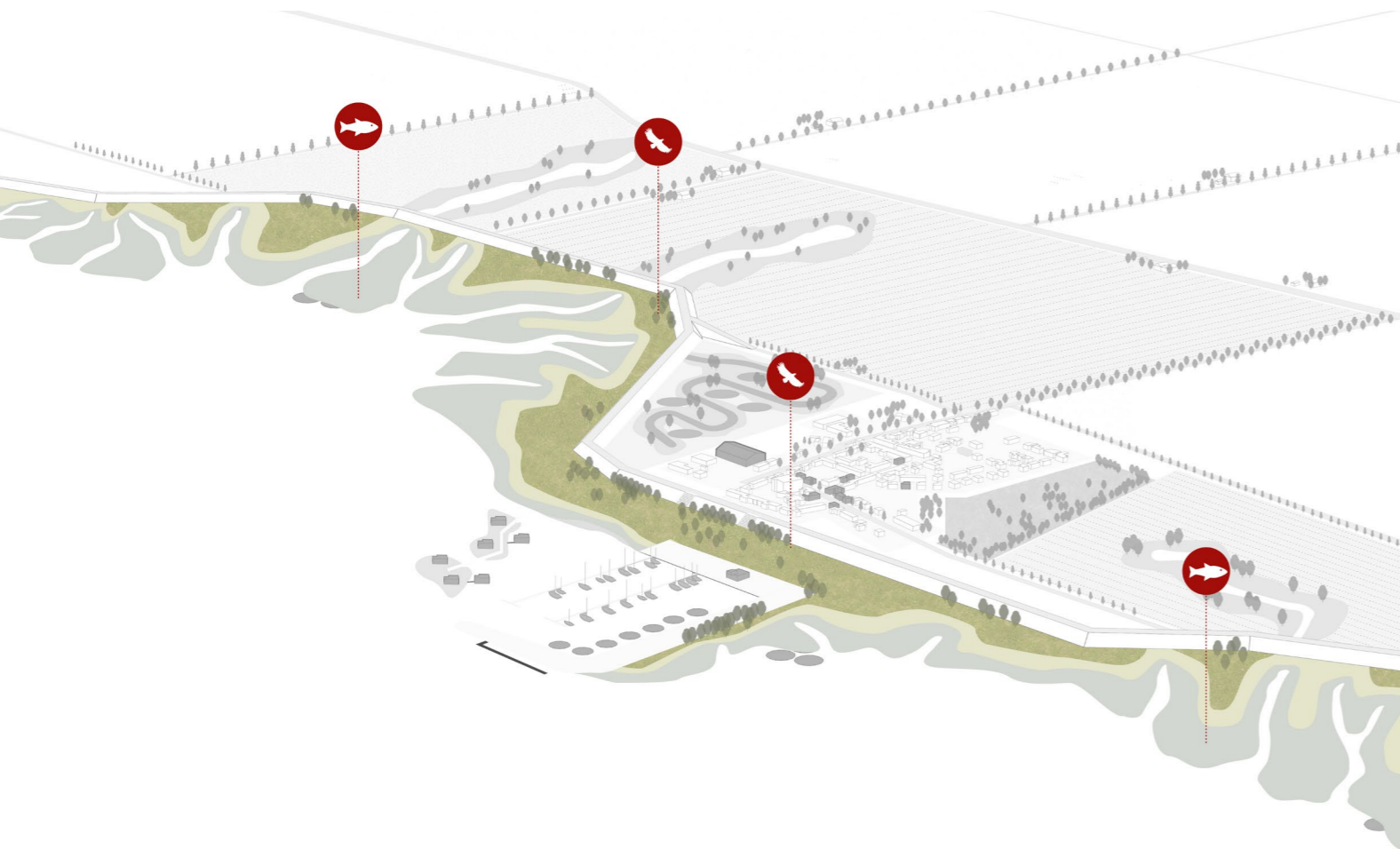
De kustnatuur kan daarnaast een belangrijke verbinding zijn voor pollinatie van insecten en vogels. De lange kuststroken zijn een belangrijke vorm van ecologische infrastructuur. Deze kunnen gekoppeld worden aan de boomrijen uit de polder die haaks staan aan de kuststructuur. zo ontstaat er een ecologische netwerk op de Zeeuwse eilanden.

Habitat services

Getijde natuur in estuaria herbergen een rijke hoeveelheid aan biodiversiteit. Zowel zoetwater als zoutwater dieren zijn te vinden in deze soort natuurgebieden. Daarnaast zijn er in schorren en slikken land- en waterdieren te vinden. De intergetijde zone in de Oosterschelde fungeert daarnaast is als rustplek voor veel trekvogels.

Cultural services

De natuur langs de Oosterscheldekust zorgt voor een aantrekkelijk landschap voor recreatie en toerisme. Het kan daarnaast een middel zijn om toeristen weg te lokken van de Noordzeekust naar het Zeeuwse binnenland. Waar nu enkel jachthavens recreatief gebruik maakt van de Oosterscheldekust, kan een afwisselender landschap ervoor zorgen dat ook andere recreanten de Oosterschelde komen ontdekken. Zo ook voor de lokale dorpingen, zij wonen in de toekomst nabij een hoogwaardig recreatielandschap.

Deze natuurgebieden kunnen daarnaast gebruik worden voor wetenschappelijk onderzoek. Biologie, biochemie en watermanagement zijn bijvoorbeeld relevante vakgebieden die hier onderzoek kunnen doen.

